

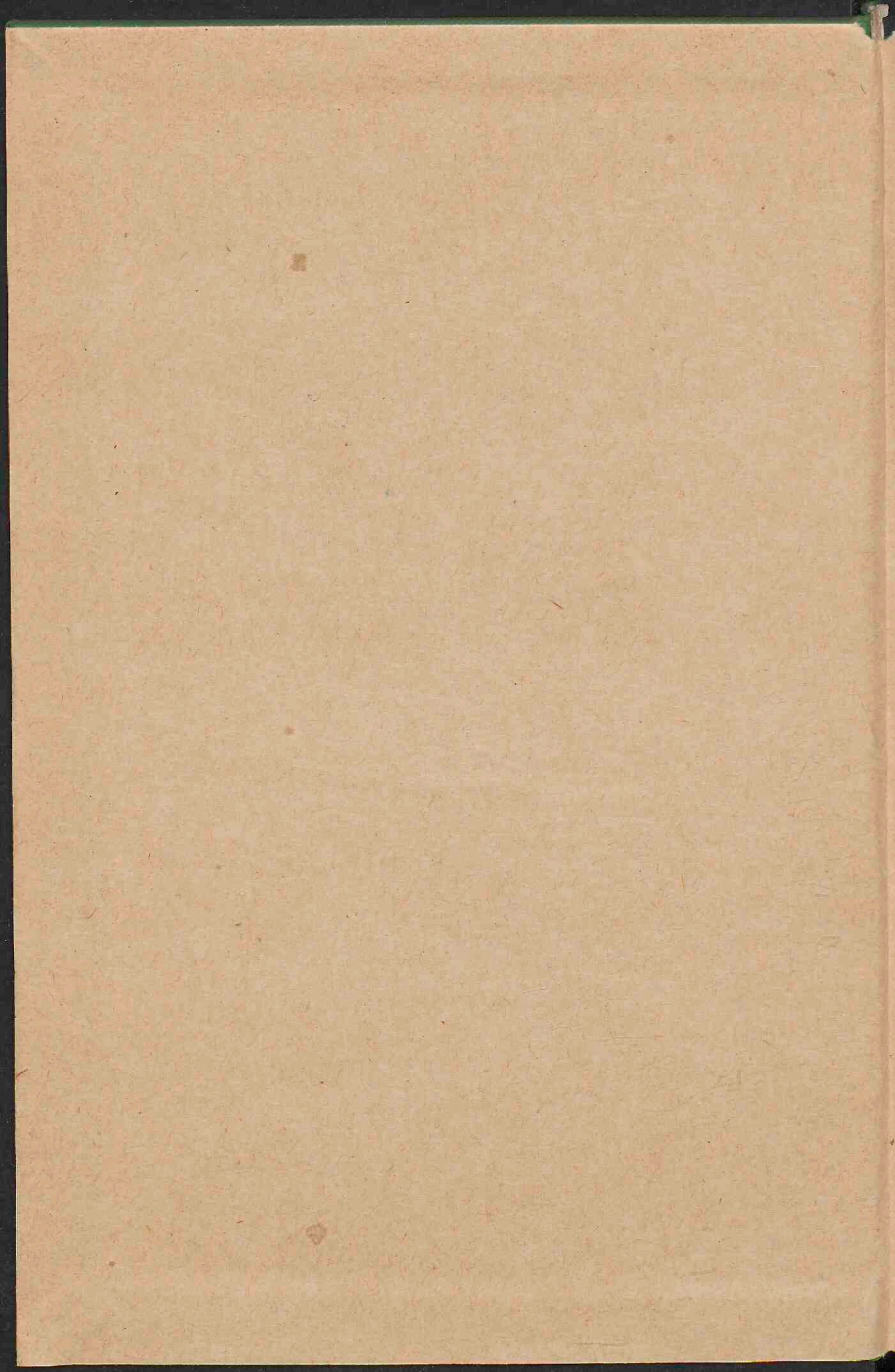
Blijft na de verjaring nog eene naturalis obligatio over?

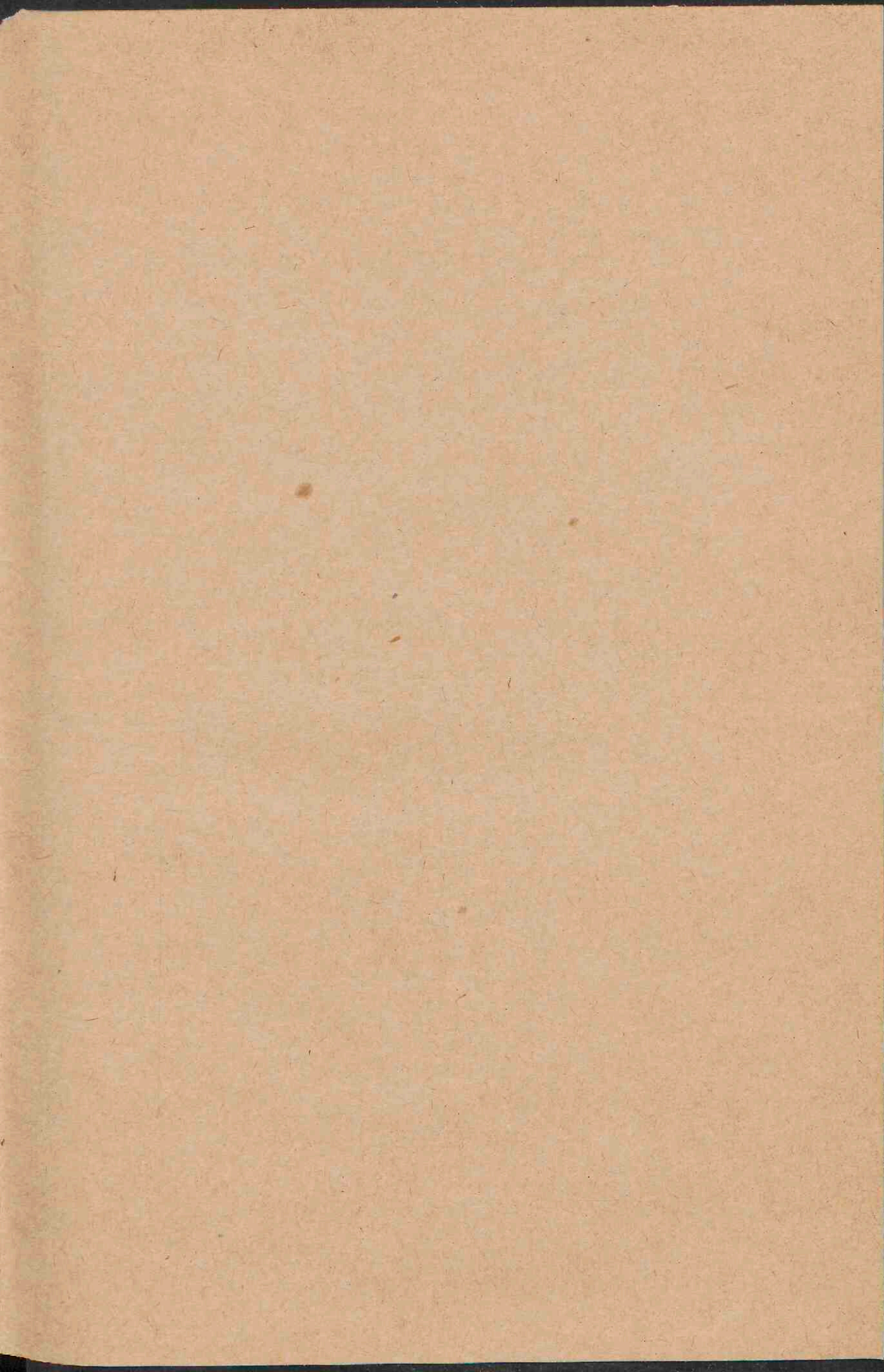
<https://hdl.handle.net/1874/242516>

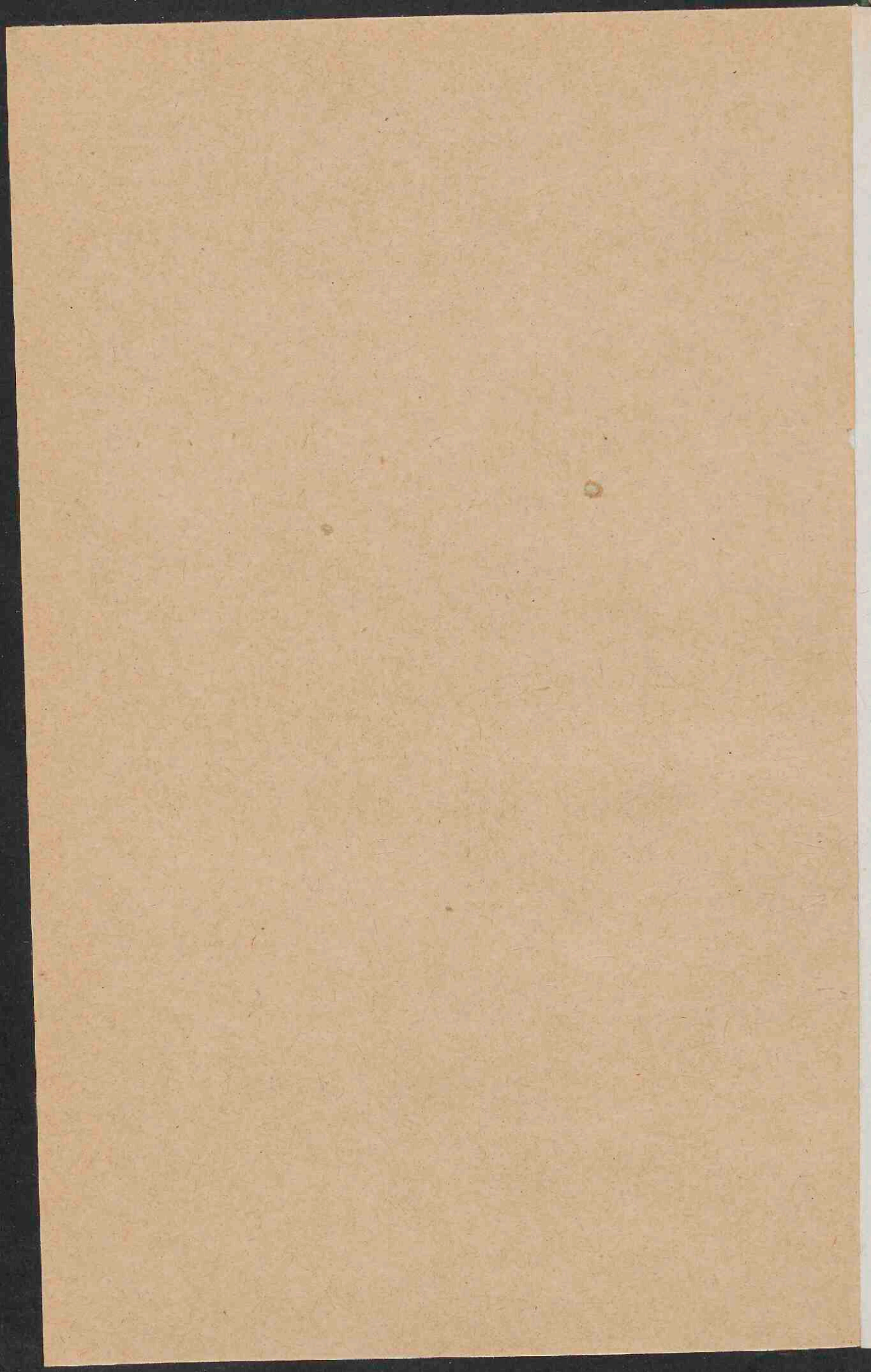
„Blijft na de verjaring nog eene
Naturalis Obligatio over?“

PROEFSCHRIFT

DOOR

„BLIJFT NA DE VERJARING NOG EENE
NATURALIS OBLIGATIO OVER?“

Diss. Utrecht 1880

„BLIJFT NA DE VERJARING NOG EENE
NATURALIS OBLIGATIO OVER?”

PROEFSCHRIFT

TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD VAN

DOCTOR IN DE RECHTSWETENSCHAP,

AAN DE RIJKS UNIVERSITEIT TE UTRECHT,

NA MACHTIGING VAN DEN RECTOR MAGNIFICUS

DR. E. MULDER,

Hoogleraar in de faculteit der Wis- en Natuurkunde,

VOLGENS BESLUIT VAN DEN SENAAAT DER UNIVERSITEIT,

EN OP VOORDRACHT DER

RECHTSGELEERDE FACULTEIT,

TE VERDEDIGEN

op Maandag 31 Mei 1880, des namiddags ten 3 ure,

DOOR

WILLEM JAN JACOB BESIER.

GEBOREN TE WAGENINGEN.

NIJMEGEN. — H. C. A. THIEME. — 1880.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

In het *ius civile* waren de *actiones* meestal *perpetuae*; er was geen tijd grens bepaald binnen welken zij ingesteld moesten worden; door de *usucapio* echter kon de eigendom eener zaak op een ander overgaan; de rechthebbende werd op deze wijze gedwongen met zijne actie op te treden, voordat de *usucapio* volbracht was; tegen den bezitter ter kwader trouw bleef de *actio* echter altijd voortduren. Als surrogaat van de *usucapio* gold bij erven in de provincien, die den keizer of het volk toebehoorden, eene *praescriptio* van tien jaren *inter praesentes* en twintig jaren *inter absentes*. (Gaius II. 24.)

Eerst onder de Christen-keizers kwam hierin eene verandering. Constantius en Constans bepaalden in het jaar 349 (l. 2. C. Th. de longi temp. praescr. (4. 13) (dat de annorum quadraginta praescriptio 1) niet gelden zal »cum actio personalis intenditur.”

Theodorus II heeft dit in eene constitutio van het jaar 424 uitgebreid; (l. un. C. Th. de act. cert. temporib. 1. 4. 14. (l. 3. C. 7. 39)) niet slechts de actiones in rem speciales (rei vindicatio, actio confessoria enz.) maar ook die ad universitatem (hereditatis petitio) en de personales zullen na verloop van dertig jaar niet meer gegeven worden, met uitzondering echter van de actio finium regundorum en de actio hypothecaria tegen den schuldenaar (tegen elken anderen bezitter duurde ook zij dertig jaren).

Door eene wet van keizer Anastasius is de verjaring van veertig jaren ingevoerd bij de acties, die nog verjaarbaar waren (l. 4. C. de praescr. XXX ann. (7. 39)). De verjaring der actio hypothecaria tegen den schuldenaar door het verloop

(1) l. 2. C. Th. de longi temporis praescriptione (4. 13) annorum quadraginta praescriptio, quam vetustatem leges ac iura nuncupare voluerent admittenda non est cum actio personalis intenditur.

van veertig jaren is pas door keizer Justinus ingevoerd (l. 7. § 1 C. t. c.). In het classische recht hadden reeds eenige civiele acties een vijfjarigen levensduur, zooals de querela inofficiosi en de statu defunctorum (D. 40. 15). De praetor bepaalde voor vele acties, dat zij een annus utilis duren zouden, doorgaans bij de nieuwe actiones poenales, welke echter na verloop van het jaar dikwijls gegeven werden op 't geen ad adversarium pervenerit.

Eene beroemde strijdvraag is het, hoever de werking dezer verjaring zich uitstrekt, of het geheele recht opgeheven wordt, zooals bij betaling en kwijtschelding (hetgeen Savigny de sterkere werking noemt), of dat slechts de actio uitgesloten is, de verdere werking der obligatie bestaan blijft, zoodat zij dus als eene naturalis obligatio te beschouwen is (hetgeen Savigny de zwakkere werking noemt).

Bij deze vraag leiden de redenen, die men voor de verjaring opgeeft, tot geen afdoend antwoord.

Opmerkenswaardig is de beschouwing van Kierulff, (Theorie des gemeinen Civilrechts I bl. 211,) over de bevrijdende verjaring. In het tijdvak van het strictum ius, in den bloeitijd der republiek,

konden er slechts *perpetuae actiones*, d. i. onverjaarbare rechten zijn. Daar toen slechts de uitdrukkelijk uitgesproken wil als bindend beschouwd werd, kon uit het voortgezette ongebruikt laten van het recht nooit een geldig besluit getrokken worden op den wil van den rechthebbende, dat hij in het vervolg zijn recht niet meer zou willen, het opgaf. De romeinsche wetgeving zou in tegenspraak met den geest van haren tijd gekomen zijn, wanneer zij gepoogd had, in het instituut der actienverjaring zulk eene conclusie te sanctioneeren, die geheel in strijd is met het republikeinsche beginsel. Het volgende tijdvak echter, dat der verdwijnende republiek en der opkomende monarchie, kon deze praesumptie sanctioneeren en heeft het ook werkelijk gedaan. Hij, die door de belediging van zijn recht tot de uitoefening van hetzelfde geroepen is, doch het recht langen tijd onuitgeoefend laat, toont dat het hem onverschillig is, dat hij zijn recht niet meer hebben wil. Want een recht werkelijk te willen hebben, is niets anders dan het te doen gelden, indien het beledigd wordt. De wetgeving (eerst van den praetor, later van den keizer) nam deze natuurlijke uitleg-

ging aan, regelde haar verder door bepaling van termijnen en verhief tot een juridischen regel dat hij, die binnen een bepaalden tijd de werking van zijn recht niet gewild heeft, na verloop van dien tijd deze niet meer willen *mag*. Het is nu eene te bekrompen opvatting, te beweren dat, daar de nalatigheid slechts de actio betrof, ook haar nadeelig gevolg slechts in het verlies der actio kan bestaan. De ware zin toch er van is, dat de rechthebbende, die zijn recht niet in de gedaante der actie heeft uitgeoefend, nalatig was met betrekking tot het geheele recht. Wie zijn recht in den hem onmiddelijk toekomenden, meest directen en werkzamen juridischen vorm niet heeft doen gelden, heeft duidelijk genoeg verklaard, dat hij zich in het geheel niet meer aan dit recht wil laten gelegen liggen. Wanneer de verjaring werkelijk op een *afstand* berustte, ware tegen deze redeneering niets in te brengen, maar het blijkt niet dat dit de zienswijze der keizers was, die de actiën-verjaring invoerden. Het heet (Gaius 2. 44) dat de *usucapio* wegens het algemeen belang ingevoerd is, *ne dominia rerum diutius in incerto essent*, en evenzoo is ook de actiën-verjaring ontstaan, omdat het

na langen tijd soms moeilijk is, eene quitantie te voorschijn te brengen; dus is in het belang der rechts-zekerheid het rustig bezit van het vermogen gewaarborgd door de actie af te snijden. Cic. pro Caec. 26 *usucapio fundi h. e. finis sollicitudinis ac periculi litium* l. 5 D. pro suo (41. 10) *ut litium finis esset*. De redenen voor eene tijdverkorting zijn dus de wenschelijkheid dat men de betwiste rechten spoedig zal doen gelden, daar nieuwe feiten gemakkelijker kunnen bewezen worden dan oude en iedere onzekerheid van rechten nadeelig op het verkeer inwerkt.

Ook wordt als reden vermeld l. 2 C. de ann. except. (7.40) *ut . . . sit aliqua inter desides et vigilantes differentia* en l. 3 C. *cum contra desides homines, et sui iuris contemtores odiosae exceptiones oppositae sunt* l. un. § 5 C. Th. de act. certo temp. (4.14) dus straf voor nalatigheid (poena negligentiae), hetgeen zeer verschilt met afstand. »Es wird also jedem Klagberechtigten zugemüthet dem gemeinen Wohl nicht sein Recht zum Opfer zu bringen sondern nur seine Unthätigkeit" (Sav. IV. 270). Als verdere grond vermeldt Savigny, dat het niet in de macht van den schuldeischer moet staan, om

door het te laat aanleggen van den eisch de verdediging van den verweerder te verzwaren, daar zonder diens schuld de bewijsmiddelen kunnen te niet gaan (b.v. getuigen zijn gestorven, door welke hij de *exceptio doli* of de voldoening bewijzen kon.) Cassiodoris Variar. 5.37 prijst de verjaring: *Tricennalis autem humano generi patrona praescriptio.*

Nergens is gezegd dat de verjaring de obligatie of de actie ipso iure opheft; er wordt van *temporis exceptio* gesproken; nu is de vraag, hoe werkt de *exceptio*? L. 19, l. 40 D. de cond. indeb. (12.6) l. 9 § 4 D. ad Sct. Maced. (14.6) geven dezen regel: wanneer de *exceptio in odium creditorum* gegeven wordt, kan het bij dwaling betaalde niet terug gevorderd worden (dus dan blijft de *naturalis obligatio* bestaan); aan den anderen kant sluit het Sct. Velleianum, dat bepaalt, dat de vrouw door hare *intercessio* niet zal gebonden zijn, de *condictio indebiti* niet uit l. 40 D. cit. Over deze vraag schrijft Vermehren 1): Dass es bei einer Klagenverjährung

1) Geht durch erlöschende Verjährung wirklich nur die Klage, oder auch das derselben zum Grunde liegende Recht unter? Zeitschrift für Civilrecht und Proces II bl. 330.

nicht auf eine Strafe wegen einer vorwurfsvollen Handlungsweise abgesehen war, dafür ist gewisz auch die grosze Ausdehnung des Gezetses (l. 8. C. de praescr. 30. v. 40 ann.) und die Allgemeinheit, in der es seine Wirksamkeit äusseren soll. Denn danach sind auch Personen den Nachtheilen der *exceptio temporis* unterworfen; bei denen das Gesetz sicher nicht an eine verschuldete Büssung dachte . . . bei denen sicher wäre anders gerade die Qualität des Klägers und seine Saumseligkeit Beweggrund des Gesetzes gewesen, eine Ausnahme anerkannt worden wäre, »*non sexus fragilitas, non absentia, non militia contra hanc legem defendenda*» und sodann rücksichtlich der »*minores annorum triginta intervalla servanda sunt.*» Der Schutz des Beklagten war die vorzugsweise Rücksicht." Dat werkelijk de obligatio geheel en al vervalt, moet dan blijken uit l. 6. D. de o. et a. (44.7) in omnibus temporalibus actionibus, nisi novissimus totus dies compleatur, *non finit obligationem.* Duidelijker moest het blijken uit l. 4 en 9. C. de praescr. 30. ann. (7.39) »die geradezu von dem *Rechte selbst* und seinem *Erlöschen* sprechen"; in de eerste zegt Anastasius: *nullum ius privatum vel*

publicum in quacunq̄ue causa vel quacunq̄ue persona, quod praedictorum quadraginta annorum extinctum est iugi silentio moveatur, sed quicunque super quolibet iure, quod per memoratum tempus in concussum, et sine ulla re ipsa illata iudiciaria contentione possedit — sit liber.

Het tegenovergestelde gevoelen belcidt Unterholzner 1): »Es ist Grundsatz, dasz die naturalis obligatio überhaupt nicht aufgehoben wird, wenn die exceptio weniger deswegen gegeben wird, weil ein Grund vorhanden ist, der die Verbindlichmachung als eine unvollkommene erscheinen lässt, als vielmehr deswegen, weil der Gläubiger den Anspruch auf gerichtlichen Schutz, welchen die Klagbarkeit gewährt, gewissermaszen verwirkt hat. Da nun die praescriptio XXX vel XL annorum offenbar von dem Gesichtspunkte ausgeht, dasz es nicht mehr als billig sei, wenn derjenige, welcher so lange zeit die Giltendmachung seiner Rechte vernachlässigt hat, sein Klagerecht, wenn anders die Forderung wirklich begründet ist, zur Strafe seiner Nachlässigkeit einbüßt, so darf man

1) Ausführliche Entwicklung der gesammten Verjährungslehre (Schirmer) II bl. 295.

nicht annehmen, dasz durch diese praescriptio zugleich die natürliche Schuldverpflichtung aufgehoben werde. Het beroep op l. 4. C. (7.39) bewijst te veel, en daarom niets, want de eigendom blijft voortbestaan, onverschillig hoe lang de bezitter ter kwader trouw de zaak bezeten heeft; l. 4. C. spreekt dus alleen van de actio en niet van het ghecele recht.

Volgens Savigny heeft de tegenstelling van de exceptio uit het *Sct. Macedonianum* en uit het *Sct. Velleianum* tot eene verkeerde uitdrukking geleid; de haat tegen den schuldeischer bij het eerste en de begunstiging van den schuldenaar bij het tweede. Dit zijn slechts uitwendige kenteekenen; de vraag is veel meer: steunt de exceptio op de billijkheid en het *ius gentium*, dan zal de *condictio indebiti* gegeven worden, omdat het dan onbillijkheid zal zijn, den betaler van de billijkheid der *condictio indebiti* verstoken te doen zijn; steunt zij echter op eene positieve bepaling van het civiele recht, dan zal de *condictio indebiti* geen plaats hebben; eene uitzondering hierop werd bij het *Sct. Velleianum* vastgesteld, geheel in het voordeel der vrouwen.

Anders formuleert prof. Opzoomer in zijne Dissertatie de *naturalis obligatio* bl. 56: Wanneer de wet den schuldenaar niet volstrekt wil bevrijden, maar den schuldeischer alleen het hoofdmiddel om zijn recht te doen gelden ontnemt, dan kan men zeggen *ab poenam creditorum actione liberantur non quoniam exonerare lex eos voluit l. 9 § 4 D. ad Sct. Maced (14.6)*. De *exceptio doli en metus* was in primis niet in *odium creditorum*, maar om den schuldenaar te bevrijden en al het nadeel van hem af te keeren. (Stelt dan niet l. 40 D. de cond. indeb. (12.6) het gevolg als oorzaak?)

Dr. W. Francke (*Civilistische Abhandlungen*, Goettingen 1826) zegt op bl. 72: Paulus zegt, wanneer slechts de *actio* zal opgeheven zijn, is de *exceptio* meer in *odium creditorum* gegeven; waar echter de geheele *obligatio* verworpen was, is de *exceptio* meer in *favorem debitorum* gegeven. Bij de verjaring is slechts het verlies der *actio* bedreigd, dus is bij haar aan te nemen, dat voor het overige de *obligatio* blijft bestaan.

Savigny meent dat de *exceptio* der verjaring stellig eene positieve instelling is en ver van de *naturalis aequitas* verwijderd is, en dat dus bij

deze de naturalis obligatio blijven moet. L. 3 C. de ann. except. (7.40) brengt haar tot de *odiosae* exceptiones, hetwelk het voortduren der nat. obl. aanduidt. 1) Ten bewijze dat de regel, gelijk zij in de drie aangehaalde wetten gesteld is, onbruikbaar is, beroept Sav. V bl. 377 zich op l. 65 § 1 D. de cond. indeb. (12.6) en l. 7. D. de cond. ob turp. causam (12.5), die bewijzen dat niettegenstaande de exceptio doli en metus de conditio plaats heeft, en deze twee zijn toch in ieder geval in odium creditorum.

De conditio indebiti is uitgesloten bij het Sct. Macedonianum, bij het ius iniquum (l. 3 § 7 D. quod quisque iuris (2.2)) bij het beneficium competentiae en de procesverjaring, alle positieve civiele bepalingen. Zij heeft plaats bij de exceptio pacti, doli, iuris iurandi, welke exceptiën alle op de naturalis aequitas steunen, bij welke men dus eigenlijk moest aannemen dat er geen obligatio bestaat. De exceptio rei indicatae is stellig eene bepaling van het positieve recht, ad minuendas lites;

1) Marcellus: Desinit debitor esse is, qui nactus est exceptionem justam, nec ab aequitate naturali abhorrentem.

men kan niet zeggen dat zij odio creditorum ingevoerd is, en hier blijft de obligatio naturalis bestaan, zoodat het betaalde niet kan worden terug geëischt. l. 60. pr. D. de cond. indeb. (12.6) Sav. IV. 376.

Volgens deze algemeene beschouwingen, daar de exceptio van verjaring zeker niet door het ius gentium en de natuurlijke billijkheid is aan de hand gedaan 1), moet dus bij deze de natuurlijke verbintenis bestaan blijven, stellig met de werking om de condictio indebiti uit te sluiten. En dit resultaat wordt steeds volgens Savigny ten stelligste bevestigd door l. 7, § 1 C. d. praescr. XXX vel XL ann. (7.39). Het kan sedert deze wet van Justinus voorkomen, dat de actio in personam door het verloop van jaren opgeheven is en de actio hypothecaria in rem nog tien jaren langer blijft

1) Geenszins is het gevoelen van Pfordten aan te nemen, dat de verjaring op het ius gentium steunt, dewijl de praetor, die de bepalingen van het ius gentium in het romeinsche recht heeft overgebracht, haar ingevoerd heeft — en zij dus, in overeenstemming met Savigny's leer over de werking der exceptiën — de geheele obligatie moet vernietigen. De verjaring voor de obligatiën, die uit het ius gentium afkomstig zijn, werden eerst na Constantijn door keizerlijke constitutiën in het leven geroepen, staat dus volstrekt niet met het ius gentium in verband.

bestaan. Wanneer men niet aannemen wil, dat na de opheffing der persoonlijke rechtsvordering nog de naturalis obligatio blijft bestaan, zou men, wonderlijk genoeg — zegt Unterholzner, Verjährungslehre II bl. 296 — een pandrecht hebben, aan hetwelk hoegenaamd geen schuldvordering ten grondslag strekte, hetgeen in strijd is met de meest bepaalde rechtsregelen.

Brinz (Lehrbuch der Pandecten § 47) ... indessen müssen selbst diejenigen, welche für die stärkere Wirkung sind, zugeben dasz die hypothecaria actio gegen die Verpfänder die Schuldklage um 10 Jahre überlebt, *und damit ist alles zugegeben.* Anders luidt zijn oordeel in den 2^{en} druk § 115 bl. 415 »dasz die hypothecaria actio gegen den Schuldner und nachgehenden Gläubiger fortdauern kann, während die Forderung selbst verjährt ist, erscheint bei der Selbständigkeit der pignoris obligatio, allerdings auch uns nicht mehr als Gegenbeweis.“

Tegen de bewijskracht van deze wet brengt Löhr 1) in het midden: Deze bepaling van Justi-

1) Archiv für Civ. Praxis X bl. 83.

nus was te begrijpen voor het geval, dat eene verjaring der pandacte kon beginnen, vóór dat die van de actio in personam aangevangen was — m. i. kan dit wel tegen derden plaats hebben, maar niet tegen den schuldenaar zelf.

Om het voortduren van het pandrecht na de verjaring der actio in personam mogelijk te maken, neemt Löhr bl. 83 aan in l. 2 C. 831 zegt Gordianus intelligere debes vincula pignoris durare personali actione submota, dat bij een nat. obl. een pandrecht plaats kan hebben 1)

1) Accursius op l. 2 l. de luit. pignoris (8.31) die personalem sublata XXX ann. durare hypothec. XL annos (l. 7, l. (7.39)) secus autem si tollatur personalis pacto, vel solutione vel re iudicata, vel iureiu rando, vel alio modo, quia hypotheca tunc tollitur, ut l. 5 § 2 D. quib. mod. p. solv. (20.6) nog duidelijker.

Cuiacius Paratitla in libr 8.31 Cod. de luit pign. (31) quamquam aliis casibus non inficier, summota personali actione, durare hypothecariam, ut si creditor non merito causae sed vitio et culpa sua principalem litem amiserit forte quia male institit vel quia plus petiit, vel quia iudicio non adfuit nam in causa hypothecaria nullum simile vitium arguitur: tumque certis casibus sublata actione personali silentio tricennii quia naturalis obligatio manet. L. 2 C. de lutione pignoris (8.31) verstaat Cuiac van het geval in l. 1. eod. Wanneer een erfgenaam zijn aandeel in de schuld bataald heeft, kan toch de actio hyp. voor het overige nog verschuldigde ingesteld worden, zoodat de erfgenaam, die betaald heeft, niets uit het pand heeft bevrijd.

Terecht herinnert hiertegen Guyet 1). »Allein will mann auch nicht mit Averanius behaupten, dasz der Ausdruck »actionem submovere“ technisch für die Klagenverjährung in den Rechtsquellen gebraucht werde, obschon er wohl hier und da in dieser Bedeutung vorkommt, so zeigt doch der Ausdruck submovere an sich, dasz die Klage früher da war, allein in der Folge aufhörte, und das Wort durare beweiset dies ebenso, indem es darthut, dasz ursprünglich das Pfandrecht und die Klage neben einander bestanden, letztere darauf wegfiel, und ersteres stehen blieb; wäre von einer obligatio naturalis die Rede, so müszte es esse, competere und dgl. heissen, und man könnte nicht von einer »weggenommene“ oder »entzogenen“ Klage sprechen, wo niemals eine vorhanden gewesen wäre. In der That bestätigt aber der mitgetheilte Ausspruch Gordians unsere Ansicht von den Folgen der Klagenverjährung völlig, indem das Pfandrecht gar wohl bleiben kann,

Deze lex is echter te verstaan van de procesverjaring of het verlies door plus petitio.

1) Ueber die Wirkling der Klagenverjährung. Arch. f. civ. Praxis XI bl. 89.

wenn nach verjährter Klage das, ihr ursprünglich zu Grunde liegende Recht als *naturalis* fort dauert, während, wenn es gänzlich erlöschen sollte, ein Pfandrecht undenkbar wäre, da es keinen Zweck mehr hätte und nach seiner *accessorischen* Natur gar nicht ohne die Hauptforderung existiren dürfte.

Het argument van Göschen voor de voortduring der *nat. obl.* I bl. 416. »Es wäre eine nicht zu rechtfertigende Härte, wenn der Gläubiger, der eine Klage hatte, durch die Verjährung dieser Klage in eine schlimmere Lage versetzt werden sollte, als worin diejenigen sich befinden, als die schon von Haus aus nur eine natürliche Forderung haben" gaat niet op, daar men toch niet verlangen kan, dat hij zijn recht zal doen gelden waar er geen gelegenheid voor is. De *obligatio naturalis* was niet gewichtig genoeg om voor haar eene *testatio* voor te schrijven, dat de schuldeischer binnen de 30 jaren den schuldenaar aanzeggen moest, dat hij zulk eene vordering heeft; daar dit niet voorgeschreven is, kan men dien schuldeischer ook geene strafbare nalatigheid ten laste leggen; daarom kan de schuldeischer uit eene *civiele obligatie* er na de verjaring slechter aan toe zijn dan

hij, die van het begin af aan eene natuurlijke verbindtenis had. L. 6 § 6 D. de doli exc. (44.4)

Een tweede gewichtig argument voor het blijven bestaan van de naturalis obligatio levert de analogie met de verjaring der eigendomsactie tegenover den bezitter ter kwader trouw; door het verstrijken der dertig jaren is de vindicatio uitgesloten, maar de eigendom blijft bestaan; anders zou immers de bezitter ter kwader trouw door toeëigening den eigendom verkrijgen. Zoo goed als hier een eigendom zonder actio bestaan blijft, moeten wij analogice bij het wegvallen der persoonlijke actie een residuum behouden als obligatio naturalis. 1)

Tegen dit argument voert Löhr bl. 82 aan, dat de vindicatio na afgelopen verjaring tegen hem,

1) L. 8 § 1 C. de praeser. XXX v. XL ann (7.39): quod si quis eam rem desiderit possidere, cuius dominus... exceptione triginta vel quadraginta annorum expulsus est... sin vero mala fide eam adeptus est, indignus eo videatur (heeft dan geen vindicatio) ita tamen, ut novus possessor, si quidem ipse rei dominus ab initio fuit... et memoratae exceptionis necessitate expulsus est, commodum detentionis adquirat. § 2 geeft zelfs den door deze exceptie uitgesloten eigenaar tegen den nieuwen bezitter (die geen opvolger van den door de exceptie gedekten is) de rei vindicatio.

die geen opvolger is van den bezitter, gegeven wordt, schijnt zeer duidelijk uit de natuur der zaak voort te vloeien. »Die Extinctiv-Verjährung vernichtet allerdings nicht allein die Klage, sondern auch das Recht; sie vernichtet aber Beides nur per exceptionem. Beide fallen sonach nur in dem Verhältnisse zu demjenigen hinweg, der die exceptio hat. Im concreten Falle hat der unrechtlige Besitzer keine Einrede, da er sein Recht nicht ableitet von Dem, dem die praescriptio zusteht, doch selbst keine dreiszig Jahre besessen hat. Gegen ihn musz hiernach das Recht des Eigenthümers volle Wirkung haben." Later is Bekker tegen de analogie opgekomen. Hij beweert dat deze analogie eene onmogelijkheid is, wegens het groote verschil tusschen eigendom en obligatio. 1) »Die actio in rem geht aus der Verletzung dingliches Rechts hervor; ist die Verletzung erfolgt, so hat der verletzte Berechtigte zwei Rechte, sein dingliches Recht nach wie vor und die actio wider den Verletzer, und diese actio in rem, Klage

1) Bekker. Die Wirkung der Klagenverjährung in Jahrbuch des gemeinen deutschen Rechts. Leipzig 1860, bl. 413.

im materiellen Sinne, giebt ihm die Befugnis seine Befriedigung entweder im Wege des Processes, actio im formellen Sinne, oder durch Novation, Compensation, Retention u. s. w. zu suchen. Die actio in personam geht überall nicht aus der Verletzung anderer anerkannter Rechte hervor, wenn die a. in personam zusteht, hat eben nur dies Recht, und kein anderes dem dinglichen Recht neben der a. in rem entsprechendes Recht; aber in diesem Rechte, entsprechend der a. in rem, die Möglichkeit entweder auf dem Wege des Processes wider den Schuldner, oder ohne diesen durch Novation und Compensation oder aus Accessionen der Hauptschuld sich Befriedigung zu holen. Präciser: bei der a. in rem hat der Klager zugleich dingliches Recht und actio und in der actio die Möglichkeit directer und indirecter Durchführung; bei der a. in personam hat der Klager nur die actio, der aber wiederum directe und indirecte Wirksamkeit zukommt. Die Frage die uns beschäftigt: verliert die actio in personam durch Verjährung nur die directe (Klagweise) Wirksamkeit oder auch die indirecte (auf dem Wege der Novation, Compensation, Befriedigung aus Accessi-

onen u. s. w.)? Wäre nun nachgewiesen, dasz die a. in rem auch verjährt noch Compensation, Novation und dergleichen gestattete, so wäre dies freilich eine kaum abzuweisende Analogie; aber der Fortbestand des dinglichen Rechts nach verjährter a. in rem beweist die Fortdauer der indirecten Wirksamkeit verjährter Klagen so wenig für die actiones in rem wie für die actiones in personam.

Zoo ook Vangerow (Lehrbuch der Pandecten § 151): het obligatierecht bestaat in tegenoverstelling van het zakenrecht volgens zijn aard slechts daarin, dat men van een derden persoon iets kan eischen, daar het zakelijk recht de van het doen van anderen geheel onafhankelijke geheele of gedeeltelijke heerschappij over de zaak medebrengt. Zoo onnatuurlijk het zijn zou, wanneer met de actio in rem het daarvan geheel verschillende zakelijke recht zelf wegviel, zoo natuurlijk is dit juist bij de obligatie, die volgens haar wezen met de actio eenzelve is, zoodat dikwijls actio voor obligatio gezegd wordt, bv. l. 3. D. de bonor. posses. (37, 1) verg. met l. 49 en 91 D. d. V. S. (50. 16) l. 8. § 7—11, l. 24 § 3 ad Sct. Velleianum (16. 3).

Windscheid (Lehrbuch des Pandectenrechts § 112) zegt hetzelfde : »Das persönliche Recht geht in dem Anspruch auf, es besteht in dem Anspruch; der Untergang des Anspruchs ist also auch sein Untergang. Dagegen geht das dingliche Recht in dem Anspruch, welcher aus demselben gegen eine bestimmte Person erwachsen ist, nicht auf; dieser Anspruch ist nur eine Äußerung des dinglichen Rechts; der eigentliche Inhalt des dinglichen Rechts besteht in der Beherrschung der Sache, und dieser Inhalt dauert auch nach Beseitigung jenes Anspruchs im Uebrigen ungeschmälert fort.»

Hiertegen zegt Schirmer op Unterholzner II bl. 293 : »Dagegen, glaube ich, muß man einwenden *actio* bezeichnet nicht schlechtweg *jeden*, sondern den *klagbaren* Anspruch; wo die *actio* untergeht erlischt deshalb auch bloß die Klagbarkeit des Anspruchs, nicht immer dieser selbst.» De verbindenis bevat eene gehoudenheid van een bepaalden persoon tot eene handeling; de schuldeischer kan tot de voldoening in rechten dwingen; waarom zal hier niet, al is het dwangbevel verloren, de betrekking, de gehoudenheid blijven bestaan? Goudsmit, Pandecten Systeem I bl. 256, no. 4. Maar in

de tweede plaats gaat het volstrekt niet op te zeggen: de obligatie lost zich steeds in de actie op. Wanneer Paulus in de L. 3. D. de O. et A. den aard der obligatie aanwijst, zoo doelt hij niet uitsluitend op het klaagrecht, maar veelmeer op de gebondenheid van een bepaalden persoon (ut obstringat nobis); tot het wezen der verbindtenis in het algemeen behoort slechts de wilsonderworpenheid des schuldenaars, en ook waar de gelegenheid is afgesneden om zijn tegenstander voor de vierschaar te dagen, heeft nog de verbindtenis haar zelfstandig en van de vordering onafhankelijk bestaan, en is het dus alles behalve natuurlijk, dat met het verval van een der middelen, zij het dan ook het voornaamste, het recht zelf te niet zou gaan.

Heimbach (bl. 457—460) zegt, die 40jarige verjaring is slechts voor panden voor schulden, die oorspronkelijk eenvoudige nat. obl. waren en dus aan geen verjaring onderworpen waren. Dit beweren wil ik niet bestrijden met het zeggen van hen, die meenen dat zulk een pand volstrekt geen actio geeft, doch slechts eene retentio, als de schuldeischer toevallig in 't bezit is, want dit beweren zelf houd ik voor zeer verkeerd. Maar de

opgegeven bewering is daarom onhoudbaar, omdat de oorspronkelijke nat. obl. zoo zeldzaam en zoo onbeduidend is voor den samenhang van het verkeer, dat voor hen eene zoo uitvoerig in bijzonderheden tredende wetgeving, zooals die over de verjaring der act. hyp., zeker niet noodig gevonden was. Had ook al de keizer in de minutieuse behandeling van deze zoo onpractische spitsvondigheid genoeg gevonden, dan zou hij toch de bijzonderheden van dit uit liefhebberij gekozen thema bepaald uitgedrukt hebben, waarvan echter in die verjaringswetten geen spoor te vinden is. Bij zulke onzekere algemeene uitdrukkingen moest iedere rechter deze verjaringswetten zeer algemeen toepassen, dus ook (volgens die meening) op de panden voor obl. civ., geheel tegen de bedoeling des wetgevers.

Een tweede poging om dat hoofdargument te ontzenuwen is deze. Bij de verjaringswetten zou bedoeld zijn eene schuldactie, wier verjaring verhinderd was, òf door overhandiging van een nieuw schuldbewijs, òf door het instellen van de schuldactie. 1) Beide meeningen zijn verkeerd, want een

1) Donellus lib. 26 c. 26. § 8—20 en Comm, in cod, in 1, 2, C. de luit. pign. p. 372.

nieuw schuldbewijs verbreekt de verjaring niet alleen van de persoonlijke maar ook van de hypothecaire actio, en evenzoo is het met het instellen van de schuldactie, waardoor eveneens de verjaring van beide acties tegelijk verbroken wordt.

Iets wezenlijker is eene nieuwe poging, waarin het voortduren van het pandrecht na het verjaren der schuldactie (dus het gewichtigste practische punt) toegegeven wordt en men alleen de afleiding hieruit van het voortduren der nat. obl. tracht te bestrijden. Men gaat hier daarvan uit, dat ook in verscheiden andere gevallen een voortbestaan van het pandrecht, afwijkend van algemeene beginselen, aangenomen wordt, alleen door zich te beroepen op de letter van 't Serviaansch Edict »nisi solutum vel satisfactum sit;» de act. hyp. zou volgens deze woorden voortduren zoolang, totdat de schuldeischer òf betaald was òf in de opheffing toegestemd had. Daar nu na het ontstaan der verjaring van de actie geen dezer beide daadzaken beweerd kan worden, werd met behulp van den letterlijken inhoud van dat edict de act. hyp. staande gehouden, ofschoon volstrekt geen schuld,

dus ook geen nat. obl. voorhanden was. 1)

Hierop kan men het volgende antwoorden: Er bestaan eenige gevallen waarin deze eenigszins subtiële behandeling toegepast wordt. Deze gevallen echter zijn allen van dien aard, dat daarin tegen-

1) Om de actio quasi Serviana met gevolg te kunnen instellen, moest men bewijzen: rem in bonis fuisse, pignori datam esse, pecuniam debitam fuisse, eamque pecuniam neque solutam neque eo nomine satisfactam esse. Holtius, obligatio naturalis in het Romeinsche Recht Ned. Jaarb. voor Rechtsgel. en Wetg. VII bl. 554: L. 13 § 4 D. de pign. 20.1) l. pen. C. D. de exc. rei indic. (44.2) verum est enim et pignori datam et satisfactam non esse l. 6 Cod. si aliena res pignori (8.15); bl. 553 is Holtius van hetzelfde gevoelen als Büchel; wat deze l. 59 betreft, is het van belang op te merken, dat in dien tekst niet de *quasi-Serviana* gegeven wordt wegens het bestaan blijven eener *naturalis obligatio*, maar dat het omgekeerd heet: remanet propter pignus naturalis obligatio. Met beroep op dit laatste punt in l. 59. pr. D. ad Sc. Trebell (36.1) *) het pandrecht staande gehouden, sed et si fideicommissarius rem teneat, et hic Serviana actio tenebit verum est enim non esse solutam pecuniam, quemadmodum dicimus, cum amissa est actio propter exceptionem. Echter zal men hieruit geen algemeenen regel mogen stellen, gelijk Büchel, Erörterungen I bl. 50, doet, zegt Arndts § 391; neem bv. aan, de verkooper heeft een pand gegeven, de verkochte zaak is hierna door toeval vergaan, nu zal toch zeker de actio quasi Serviana geen plaats hebben, alhoewel betaald noch satisfactum is.

*) Cuiacius op l. 59 D. ad Sc. Trebell. (libr. 4. Quaest. Pauli) beweert amissa actione per exceptionem qualemcunque etiam per exceptionem pacti conventi, vel doli mali, vel Sc. Velleiani tollitur etiam obli-

over de letter van het civielrecht eene klaarlijke *aequitas* beschermd wordt. Zulk eene bescherming zou in geval van nood door bijzondere rechtsmiddelen verleend worden, b.v. door restitutio, en slechts om deze te kunnen missen passen de oude juristen deze subtiele behandeling van het edict toe. Dit soort van noodweer wordt gebruikt tegen eene *confusio*, verder bij het *Sct. Vellcianum*, eindelijk ook als de pandnemer door zijn schul-

gatio naturalis; si tamen *pignus interveniat*, propter *pignus naturalis obligatio conservatur, nec infirmatur per exceptionem* loquitur enim generaliter de qualicumque exceptione. Dit is niet in overeenstemming met l. 17. § 2 D. de pactis (2. 14) de *pignore iure honorario nascitur ex pacto actio, tollitur, autem per exceptionem, quotiens paciscor ne petam* (hij beperkt dit echter niet op het pactum om de *actio hypothecaria* niet te gebruiken, want op deze wet zegt hij (ex l. 5. pr. D. qu. mod. *pign. solv.* 20.4. bij aanhalende) dat uit het pactum van de inschuld niet te zullen eischen, de *exceptio pacti* tegen de *hypothecaria* gegeven wordt. — De woorden in l. 59, *quemadmodum dicimus, cum est actio propter exceptionem* zijn dus te verstaan van de procesverjaring; de nieuwe eisch werd met de *exceptio rei in iudicium deductae* gekeerd, en hier bleef zonder twijfel de natuurl. verbindt. bestaan.

Cuiacius ad l. 38 § pen. D. de solut. (Afric. tract. 7) quia tempore tota obligatio tollitur, etiam *naturalis*.

Vening (Geschichte und Institutionen des röm. Privatrechts § 114 II 96.) dagegen wird die *actio in personam* in solchen Fällen (richterliche Abweisung u. Verjährung) völlig aufgehoben, so dasz nicht einmal eine *naturalis obligatio* übrig bleibt.

denaar erfgenaam gemaakt wordt, maar de geheele erfenis als fideicommissum restitueert. Hier is eigenlijk de schuld zoowel als 't pand door confusio verdwenen, maar blijkbaar *tegen* de aequitas, daar volgens de bedoeling der wetten over het fideicommissum in zulk een geval *alle* gevolgen van 't verkrijgen der erfenis voor den erfgenaam verdelgd worden; daardoor wordt o. a. de act. hyp. met behulp van de letter van 't edict staande gehouden, maar ook uitdrukkelijk opgemerkt, dat hieruit het voortbestaan van een nat. obl. blijkt, daar zonder obligatie geen pand bestaan kan.

Francke zegt op bl. 94 . . . »so können auch die Worte remanet ergo propter pignus naturalis obligatio unmöglich den Sinn haben, welchen Cujacius ihnen beilegt, dasz nämlich durch das Daseyn des Pfandnexus hier die Fortdauer der Obligation als naturalis, welche ohnediesz untergegangen, bewirkt sey. Ihr Sinn scheint vielmehr folgender zu sein. Paulus hatte kurz zuvor gesagt, dasz wiewohl die persönliche Klage erloschen sey, dennoch das Pfand klagend verfolgt werden könne, und will nun durch diesen Zusatz andeuten, dasz die nat. obl., welche bey ihrer beschränkten Rechts-

verfolgung giltend zu machen häufig die Gelegenheit fehlt, hier noch grade wegen des damit verknüpften Pfandrechtes hier wirksam sey Cf. Averanii Interpr. iur. civ. lib. II cap 11 § 14." Zoodat remanet ergo propter pignus naturalis obligatio beteekent: de natuurlijke verbindtenis vertoont zich, komt aan den dag wegens het pandrecht, dat om haar kan uitgeoefend worden.

Hiertegen voert Windscheid § 112 noot 5 aan: »Aber der Pfandanspruch kann bestehen auch ohne eine auszer ihm liegende Forderung; er kann seine Forderung in sich selbst tragen; das römische Recht hat das in solchen Fällen anerkannt, wo die durch das Pfandrecht versicherde Obligation ohne Befriedigung des Gläubigers untergegangen ist (l. 13 § 4 D. de pign (20.1) l. 59 pr. D ad Sct. Trebell. (36.1) l. 38 § 5 D. de sol. (46.3), theoretisch aber durch die Annahme vermittelt dasz eine naturalis obligatio übrig bleibe remanet propter pign. naturalis obligatio l 59 pr. cit); es wird also nicht die Fortdauer des Pfandrechts wegen der naturalis obligatio, sondern Fortdauer der naturalis obligatio wegen des Pfandrechts, und nichts weiter angenommen. L. 14 § 1 D. de pign. (20.1); ex quibus

casibus naturalis obligatio consistit, pignus perseverare constitit," stemt weinig overeen met deze verklaring; het pignus perseverare is hier afhankelijk gesteld van het bestaan der naturalis obligatio; en tegen Windscheid § 149 noot 4 »diese naturalis obligatio hat keine andere Bedeutung als eben die, dem als fortdauernd angenommenen Pfandrecht zur Grundlage zu dienen; in jeder anderen Beziehung ist sie gleich einer Nichtobligation," strijden volgens mij de woorden in l. 59 pr. D. c.: igitur non tantum retentio sed etiam petitio pignoris nomine competit, et *solutum non repetitur*; deze doelen onmogelijk op de uitgekeerde pandzaak, daar dit volkomen overbodig zou zijn; dus is de nat. obl. ook bestaan gebleven om de *condictio indebiti* uit te sluiten.

Voor de sterkere werking is Heimbach 1), wiens argumenten wij zullen nagaan. »Auf unsere Frage bezieht sich die von Pomponius angeführte Meinung des Labeo, nach welcher die *actio doli* an die Stelle einer durch den Zeitablauf erloschenen Klage nicht gebraucht werden kann, auszer wenn

1) Ueber die Wirkung der Verjährung der Klagen. Zeitschr. für Civilrecht und Proces I bl. 441.

nicht des Klägers Nachlässigkeit sondern gerade des andern Betrug daran schuld ist, dasz die Klagzeit verstrichen ist. Für der letzteren Fall musz die actio doli zulässig sein. Offenbar ist von einer actio temporalis die Rede, welche binnen der gesetzliche Zeit nicht angestellt worden ist. Hat der Betrug eines Andern den Ablauf der Zeit veranlaszt und die Anstellung der Klage unmöglich gemacht, so soll die actio doli Statt finden. *So könnte die Entscheidung schlechterdings nicht ausfallen, wenn nach der Klagzeit noch eine obligatio naturalis übrig bleibe, welche durch die exceptio geltend gemacht werden könnte. Denn, wenn der Betrogene eine exceptio hat, so soll die actio doli wegfallen. Nun hat er aber keine exceptio: folglich kann er auch die actio doli gebrauchen."*

Savigny V bl. 383 wederlegt dit met de volgende woorden:

Hij zegt dat bij deze bewijsvoering deze verwarring ten grondslag ligt. Als de praetor de actio doli wegens concurreerende exceptio afwijst, dan meent hij daarmee eene exceptio die werkelijk beschut, »qua se tueri possit," en van deze soort zijn ook werkelijk de boven opgegeven

gevallen; daarentegen hebben de exceptiones, die zeer toevallig, ten gevolge van eene nat. obl. misschien eens in de toekomst, gebruikt kunnen worden, deze natuur niet. Gesteld dus, dat de schuldcischer, die door bedrog van zijn tegenpartij verleid geworden was om de verjaring te laten afloopen, werkelijk nog eene nat. obl. heeft, dan kon de praetor hem toch onmogelijk de doli actio weigeren, terwijl hij hem daarmee troost, dat het toeval misschien wel eens eene compensatie zal doen plaats grijpen, of dat de schuldenaar misschien wel uit dwaling zal betalen, in welk geval hem dan ook zeker de *condictio indebiti* geweigerd zal worden. De praetor moest veeleer in zulk een geval de *doli actio* werkelijk toelaten, hoewel er na afloop der verjaring nog een nat. obl. overgebleven was —.

Heimbach bl. 442 behandelt l. 18 § 1 D. de pecun. const. (135) Deze wet eischt voor de mogelijkheid om schuldbestemming te bewerken, dat de verbindtenis bestaat als er geconstitueerd wordt; het latere ophouden dier verbindtenis belet niet de *actio de pecun. const.*

Gaat nu de schuldenaar, die met een *actio* kan aangesproken worden, een *constitutum* aan, dan kan

hij, gelijk Julianus en Celsus meenen, uit het constitutum aangesproken worden, al is na het constitueeren de actio verjaard. Zelfs staat het volgens Julianus vrij, bij het constitutum de betaling te beloven tegen een dag, op welken de verjaring reeds zal hebben plaats gehad, omdat bij het constitueeren de schuld nog bestond. Hieruit volgt, dat wanneer het constitutum eerst na het verstrijken van den tijd, binnen welken de actio na de verjaring kon ingesteld worden, is aangegaan, dit geen kracht heeft, hetwelk toch het geval zijn moest, indien na de verjaring eene obl. nat. was blijven bestaan, daar deze (l. 1. § 7. 8. D. cod.) geschikt is om geconstitueerd te worden, »so lässt sich hieraus der unumstößliche Schluss abstrahiren, dasz die Verjährung einer actio temporalis keine obligatio naturalis übrig lasse." Sav. bl. 402. verklaart deze lex van den sponsor of fide promissor, 1) die, nadat hij door de l. Furia bevrijd is, geconstitueerd heeft. Puchta verstaat haar van eene verbindtenis ad diem, met een eind-termijn.

1) Waarom houdt de verbindtenis van den sponsor ten volle op na de twee jaren? Deze verb. heeft bijzondere afwijkende bepalingen; zij gaat niet over op de erfgenamen, dus wil de wetgever eene spoedige afdoening; men kan van haar geen gevolgtrekking op andere verb. maken.

Hoewel men, strikt genomen, niet tot een bepaalden termijn schuldig zijn kan, moet deze tijdsbijvoeging als een pactum de non petento er bijgevoegd gedacht worden, en is de exceptio pacti over het hoofd gezien, dan heeft er cond. indeb. plaats.

Verder beroept Heimbach zich op l. 37 D. de fidej. (46.1). Unterholzner, bl. 298, meent, dat hier ook aan eene verb. met vernietigende tijdsbepaling te denken is: »Eine solche Festsetzung hatte ganz natürlich die Wirkung, dasz nach Ablauf der Zeit die Klage durch eine exceptio (pacti conventi oder doli mali) zurück gewiesen werden könnte (l. 44 D. de O. et A. (44.7)); und da diese exceptio in die Verbindlichmachung selbst und nicht in einer angenommenen Unwürdigkeit des Gläubigers sich gründet, so ist es ganz in der Ordnung, dasz nach Ablauf der Zeit nicht einmal eine nat. obl. übrig bleibt.“ Hier kan ook sprake zijn van den sponsor of fidepromissor, die, toen hij reeds door het verstrijken van de twee jaren bevrijd was, een borg stelde.

Anders Sav., bl. 398, wegens de woorden *quoniam erroris fideiussio nulla est*; deze woorden zou-

den geheel overtollig zijn, als er in 't geheel geen obligatio bestond, want in dit geval is de borgstelling nietig, al wist de borg dat die verbindtenis niet bestaat, daar de borg niet gehouden is waar geen hoofdschuld bestaat. Savigny meent, dat de borg nu de exceptio der verjaring kan gebruiken, die den hoofdschuldenaar toekomt (l. 7. pr. § 1. D. de except. (41.1)), maar dit kan hij slechts, wanneer hij in dwaling verkeerde en van de verjaring niets wist; kende hij deze, dan wordt hij verondersteld met het oog op haar zich verbonden te hebben, en dan wordt zijne temporis praescriptio met de doli replicatio gekeerd.

L. 25 § 1 D. ratam rem hab. (46.8); hier is aan een procurator betaald, die beloofd heeft dat de schuldeischer zal ratam habere; die goedkeuring volgde pas, toen de schuldenaar tempore bevrijd was, — de schuldenaar kan het geld van den procurator teruggeischen — dus bestaat geen nat. obl. 1) Hier heeft iemand, die geen last

1) Zoo ook Baron bl. 190 »Nach ausdrücklichen Quellenzeugnissen kann das auf eine verjährte Schuld aus entschuldbarem Irrthum gezahlte (mit der cond. indeb.) zurück gefordert werden L. 25 § 1 D. de rem ratam»; dit is m. i. niet in deze wet gezegd, de betaling is ge-

heeft, betaling ontvangen en op zich genomen de bevrijding voor den schuldenaar te bewerken; daar dit niet geschied is (de bevrijding had door de verjaring plaats) is het betaalde bij den procurator zonder grond en de schuldenaar *kan* het met de *condictio causa data causa non secuta* teruggeischen. Vangerow III p. 415. Schirmer op Unterholzner bl. 294. Savigny V bl. 496 wil ook deze wet verstaan: »von einem auf beschränkten Zeit geschlossenen Vertrag, oder von der *lex Furia*, deren nähere Bezeichnung durch Interpolation verwischt sein mag.»

Schirmer t. a. p. meent dat l. 8 § 1 D. de const. pec. niet in den weg staat: »Ich gebe zu, dasz diess Fragment auf die Klagbarkeit bezogen werden müsse. Folgt daraus aber schon dasz mit der Zerstörung der *actio* die der Verbindlichkeit verknüpft sei? Es kommt alles darauf an wie man den mit *proinde* beginnenden Satz versteht.

schied toen de schuld nog bestond. In overeenstemming met het gevoelen, dat de geheele verbindtenis door de verjaring opgeheven is, vindt hij de bepaling, dat wanneer 2 personen de *quer. inoff.* mogen instellen, en de *querela* van den een verjaard is, er aanwas voor den anderen plaats heeft (l. 23 § 3 D. de *quer. inoff.* (5.2)) en er dus hoegenaamd geen recht overblijft.

Ist er eine Folgerung aus dem gesammten vorhergehenden Gedanken, so ist arg. a contr. jener Beweis erbracht, schliesse er sich aber bloss an die letzten Worte an »quia retrorsum se actio refert“ — und hierfür spricht der Gegensatz zwischen primum und proinde, der auf eine Coördination, nicht auf reine Subsumtion des Einen unter das Andre hindeutet — so würde der Sinn der Stelle sich also wiedergeben lassen: Es schadet nicht, sobald zur Zeit wo das Constitutum eingegangen wurde, eine Schuld existirte, wenn diese späterhin aufhörte, quia retrorsum se actio refert. Deshalb schadet es zweitens eben so wenig wenn später die Klagbarkeit fortfällt. Ja, es darf drittens sogar die Geltendmachung des Constitutum ausdrücklich bis dahin hinausgeschoben werden.“ M. i. is al deze moeite, om l. 68 § 1 in overeenstemming te brengen met de leer, dat de nat. obl. na de exceptio van verjaring bestaan blijft, overtollig, daar immers l. 3. § 1 D. de pec. const. (13.5) zegt: si quis autem constituerit quod iure civili debebat, iure praetorio non debebat, id est per exceptionem, an constituendo teneatur, quaeritur, et est verum, ut et Pomponius scribit eum non teneri,

quia debita iuribus non est pecunia quae constituta est; de verjaring bewerkte, dat de schuldenaar iure praetorio non debebat, en daarom is hier het constitutum uitgesloten; dit bewijst echter niet, dat er geen nat. obl. is overgebleven; het toont slechts aan, dat de verbindtenis, die tengevolge de verjaring eene natuurlijke geworden is, niet vatbaar is voor constitutum; hierdoor zijn de overige werkingen der nat. obl. niet uitgesloten, b.v. de soluti retentio. Alle natuurlijke verbindtenissen hebben toch niet dezelfde werking. 1)

Dat eene nat. obl. geschikt is voor constitutum, zegt l. 1 § 7 D. de pec. const.: debitum autem vel natura sufficit.

Reeds Donellus (Comm. L. XVI c. 8 § 21, 22 l. 22. c. 2. § 18) heeft een onderscheid tusschen de korte en lange verjaring aangenomen. Bij de eerste vergaat de actio ipso iure, daar het edict zegt intra annum actionem dabo, dus

1) Dit blijkt o. a. daaruit, dat, wanneer de schuldeischer wat hem zijn schuldenaar schuldig is van een slaaf stipuleert, er geene novatio bewerkst wordt; wel als een minderjarige zonder de auctoritas van zijn voogd beloofd heeft te betalen wat die schuldenaar schuldig is. L. 1 § 1 D. de novat. (46.2) § 3 I quib. mod. obl. toll. (3.29) Gai 3.176.

heeft na het jaar geen actie meer plaats. Verder beroept hij zich op l. 6. D. de O. et. A. (44.7) in omnibus temporalibus actionibus, nisi novissimus totus dies compleatur non finit obligationem, dus was de obligatio finita, zoodra deze laatste dag afgevoerd is; maar dit finire obligationem kan zeer goed van de hoofdwerving der obligatio, d. i. de actio, gezegd zijn. Unterholzner II bl. 297 meent dat bij de verjaring der praetorische annale strafactiën stellig eene nat. obl. overbleef wegens l. 42 D. de cond. indeb. (12.6) poenae non solent repeti cum depensae sunt. Demelius (Untersuchungen aus dem römischen Civilrechte) heeft betoogd dat bij de verjaringen van het classische recht geen nat. obl. overbleef; want, zegt hij, van de meeste actiones annales kan men aantoonen dat met het verloop van tijd het recht geheel vervallen is, daar bij hen buiten de actio soms volstrekt geen recht bestaat. Zoo is de actio iniuriarum die de praetor geeft annalis; hij die beleedigd is zal zich zoo spoedig mogelijk recht willen verschaffen; laat hij een jaar voorbijgaan, dan kan men aannemen dat hij zich de beleediging niet heeft aangetrokken, in animum non revocavit; hier is aan eene dissimula-

tio of remissio te denken. Hier is het bijkans ondenkbaar, aan het voortbestaan eener nat. obl. te denken, daar geen som vaststaat, die het voorwerp der nat. obl. zal zijn, want bij de iniuria atrox waardeerde haar de praetor en daar geen actio gegeven wordt, kan deze aestimatio geen plaats hebben; bij de iniuria non atrox waardeert haar de beleedigde — in beide gevallen kon de rechter haar verminderen; m. i. is het niet waarschijnlijk, dat bij de mindere iniuria eene nat. obl. zou blijven bestaan en niet bij de zwaardere.

Gelijk het volksbewustzijn bij de verjaring der openbare straf door het tijdsverloop de misdaad als gezoend beschouwt, kan men ook van de actio annalis voor de privaatstraffen (die de eerste strafverjaringen waren) veronderstellen, dat hier het tijdsverloop voor voldoening gold. Het naaste bij de act. iniur. komt de quer. inoff. test.; de zoon is beleedigd, doordat hij in het testament van zijn vader of moeder uitgesloten is (de vader kon daarom, wanneer de zoon door de moeder voorbij gegaan was, zonder diens toestemming de querela niet aanleggen »quia ignominia filii est" en misschien de zoon de hem aangedane beleediging

liever niet in het openbaar behandeld wil hebben). Het testament geldt ipso iure, het kan na verloop van 5 jaren niet meer door de centumviri vernietigd worden; ook hier is het onmogelijk het recht van den zoon na deze 5 jaren te laten voortbestaan.

Zoo ook bij de *actio de peculio annalis*, wanneer de zoon of slaaf, die het *peculium* bezat, overleden of niet meer in *potestate* is; dan bestaat eigenlijk geen *peculium* meer. De *actio peculio tenus* moet dan vervallen; nu komt de praetor ter hulp en geeft nog gedurende één jaar de *actio de peculio*, alsof de zoon of slaaf nog in *potestate* was; uit deze *actio* kunnen de schuldeischers na afloop van het jaar onmogelijk een schijn van recht ontleenen. Hierbij komt dan nog de moeielijkheid om na dien tijd de hoegrootheid van het *peculium* te constateeren. Evenzoo is er eene inwendige reden waarom de *actio redhibitoria* en *quanti minoris* tot een korten tijd beperkt waren — zij strekken tot betwisting van een tot stand gekomen koop en verkoop. »In der Nothwendigkeit des in *suspensio* schwebenden *Rechtverhältnisses*, zwischen *Verkäufer* und *Empfänger* ist der Grund jener *Verjährung* zu suchen, gerade wie der *Praetor* auch die

Restitution nur innerhalb eines annus utilis zuliesz."

Geene der wetten, die vóór de sterkere werking uit het classische recht aangehaald worden, houdt hij voor bewijzen, behalve l. 18 § 1 D. de pecun. const. (13.5), maar deze is volgens hem afdoende. 1)

Een geheel ander karakter heeft de verjaring der actio sedert Theodosius; hij steunt niet op den aard van het recht, maar op de desidia van den schuldeischer, die de schuld *niet* eischt; bij deze

1) Demelius bl. 74. Allein die Entscheidung der Juristen ist für die stärkere Wirkung der Verjährung beweisend. Denn das Constitutum, auch nachdem die actio temporalis weggefallen, noch gültig bleibt, ist nicht etwa als Wirkung der bestehenbleibenden nat. obl. zu denken, sondern wird einfach aus den Edictsworten: cumque pecuniam, cum constituebatur, debitam fuisse abgeleht. Darin besteht eben die plenior interpretatio derselben, dass aus ihnen nicht nur gefolgert wird es *müsse* zur Zeit des Abschlusses ein debitum existirt haben, sondern auch es *genüge* für die Gültigkeit des Constitutum, wenn nur beim Abschlusse jenes Requisite vorhanden gewesen. — Dies wird dann consequent angewendet (proinde et —) auf die temporalis actio, und dann wird am Schlusse der Stelle die Meinung des Julian angeführt und gebilligt, dass auch auf einen erst nach der Endigung der zu Grunde liegenden Forderung fallenden Zeitpunkt gültig constituirt werden könne. An eine übrigbleibende Naturalobligation ist bei der ganze Ausführung nicht im Entfernteste gedacht.

en bij de Justiniaansche *kan* de verbindtenis *na* de verjaring als natuurlijke blijven bestaan (Demelius bl. 106—108).

Dernburg II. bl. 587 sluit zich bij het gevoelen van Demelius aan, dat bij de praetorische delictsactiën en de a. annalis de *peculio* het recht met het verloop van den tijd geheel verdwijnt; dat geven l. 25. § 1. D. rat. rem. (46.8) en l. 18. § 1. D. de const. pec. (13.5) duidelijk te kennen. »Einen wesentlich andern Charakter hat aber das Institut der allgemeinen dreizigjährigen Klagenverjährung.»

Op bl. 588 wil hij dat de verjaarde vordering, ook afgezien van het voortbestaan der act. hyp., werking heeft, omdat het naaste doel van de Theodosiaansche constitutie klaarblijkelijk is, de actie voor verjaarde inschulden af te snijden, omdat zij, n.l. correctorische wet, niet over de naaste bedoeling mag uitgebreid worden.

Men wilde de maatschappij van lastige processen bevrijden, die op vergeten pretentiën berústten; men wilde niet dat de feitelijk bestaande toestand door het innemen van verouderde aanspraken verstoord werd. Geheel anders is echter de verhouding, wanneer eene verjaarde schuld door dwaling

betaald is en de schuldenaar wegens de verjaring eene cond. indeb. wil instellen, of wanneer hij, niet wetende dat er verjaring had plaats gehad, een pand heeft gegeven en deze pandgeving wil betwisten; — »Hier soll Bestehendes auf Grund der Verjährung angefochten, nicht die Hervorziehung veralteter Verhältnisse gehindert werden. Es erscheint uns die nicht als gestattet.“

Windscheid verdedigt de sterkere werking, maar in een opzicht laat hij toch de vernietigde verbindtenis een gevolg hebben: hij die weet, dat de schuld verjaard is en haar toch betaalt, kan niet gezegd worden eene schenking gedaan te hebben.

Unterholzner bl. 293, die het voortbestaan der nat. obl. aanneemt, houdt haar toch niet geschikt voor compensatio, — men zoude niet kunnen wagen eene kwitantie te vernietigen, daar men nooit weten kan, hoe men ze noodig kon hebben om eene compensatie te keeren.

Het is waar, etiam quod natura debetur, venit in compensationem, l. 6. D. de compens. (16.2), maar in l. 14. eod. heet het: quaecunque per exceptionem perimi possunt, in compensationem non ve-

niunt. Zoo ook Mühlenbruch, Lehrbuch des Pandecten-Rechts § 481.

M. i. moeten wij aannemen, dat in het R. recht de zwakkere werking aangenomen is, al zijn niet alle gevolgen, die bij eene natuurlijke verbindtenis kunnen voorkomen, bij haar toegelaten. In l. 3. Cod. de ann. except. (7.40,) wordt de verjaring gebracht tot de *odiosae exceptiones* en dit wijst ten duidelijkste op die exceptiones, die in *odium creditorum* ingevoerd zijn, (l. 40 D. de cond. indeb.) en bij welke de nat. obl. bestaan bleef. Wij meenen met prof. Modderman, (Handboek voor het Rom. Recht. § 110) dat in het verlies der actie een voldoende prikkel tot activiteit gelegen is, zoodat de rust voldoende door haar is bereikt. Voegen wij hierbij, dat volgens de l. 7. C. de praescr 30 ann. (7.39) de *actio quasi Serviana* tien jaren langer bestaan blijft dan die in *personam*, en dat de verdediging van het blijven bestaan van het pandrecht na het volledig ophouden der *obligatio*, ook als *naturalis*, in het Justinianeïsche recht niet kan verklaard worden met een beroep op de *formula*, daar deze reeds onder Diocletianus verdwenen was. Voorts is er op te let-

ten, dat tot de constitutie van Theodosius II. (a. p. Chr. 424, L. un. C. de act. certo temp. fin. 4. 4, l. 3. C. (7.39)) de actiones personales onverjaarbaar waren, en de plotselinge overgang van werkzame obligatie in geheel onwerkzame te zeer in strijd is met den geleidelijken gang, dien wij overal anders in het romeinsche recht waarnemen.

De Groot handelt in zijn Inleiding III. 46 Van Quyttschelding door verjaring. Wel is waar — zegt hij — dat nae de Roomse regten de verbindtenissen door de tyd niet en vergaen, maer dat alleen verset daerjgens werd gegeven, maer naerder insiende 't geen by ons van ouds is verstaen, sal men bevinden dat gelyk by ons den eygendom selve door verjaringe werd bekomen, dat alsoo de schult door 't verloop dadelyk vergaet, ende, gelyk eenige wetten duydelyk spreken, werd gehouden voor gequeten, sulx dat daeruyt *geen* eysch kan ontstaen, waer uyt volgt dat den regter, als hem van 't verloop van den tyd blyckt, den eyscher behoort te verklaren niet ontfankelyk. M. i. geeft dit volstrekt nog niet te kennen, dat de Groot geen nat. obl. na de verjaring aanneemt. Christinaeus Dec. Curiae. Belgicae Vol. IV dec. 84

»ille qui praescripsit plenissima munitione securus sit, quodque actiones exstinguantur, it sic ope exceptionis tollitur omnis effectus naturalis obligationis.»

Van der Keesel, *Theses selectae* 824, vindt deze leer van de Groot over de verjaring: *actionem personalem non ope exceptionis, sed ipso iure perimente, etsi verbis emphaticis antiquorum quorundam statutorum convenire videntur, niet zonder moeielijkheid, daar de Groot immers aanneemt (II t. 48 § 44 i. f.) dat de actio hypothecaria tegen den schuldenaar nog 10 jaren na de verjaring der persoonlijke vordering wordt gegeven 1).*

1) Placaet van 4 Oct. 1540 (Groot Placaetboek I col. 319 XV): Dat alle salarissen van alle Advocaten, Procureurs, Secretarissen, Medecijns, Chirurghinen, Apothecarissen, Klercken oft Notarissen, oft oock andere Arbeyders, huere van Dienaers oft Dieneressen, mitsgaders den prijs van Coopmanschap ten slete geleverd, betalinge van geborchde gelagen sullen moeten geeyscht worden judiciëliken binnen twee Jaren van den dage van den dienste oft arbeyt gedaen, Coopmanschap geleverd, oft gelagen geborchd, sonder nae voorsz tijdt verstreeken sijnde, daer af te mogen doen vervolch met rechte, tenzy dat daer af sy Ceddulle ofte Brief van Obligatie, uyt krachte van de welcke men sal mogen vervolgen sulcke schulden byna thien Jaren tegens de principale verobligeerde. Maer indien sy van levende ter doot komen, soo sal men gehouden wesen 't voorsz vervolch met rechte te doen tegens de Erfge-

Voetius. Commentar, ad Pandectas, de divers, temp. (44.3) no. 10, beroept zich op de Groot: placuit per praescriptiones ipso iure perimis quae subfuerunt obligationes en in n°. 19 de pignor., (20.1) waar hij de gevallen optelt in welke het pandrecht bestaan blijft bij het wegvallen der actio in personam, noemt hij de praescriptio, debita principalia exstinguerentur merà iuris civilis subtilitate, manente revera obligationis aequitate, inde factum fuit, ut et tunc pignoris persecutionem durare responsum sit.

Onder de schrijvers over den Code Napoleon is deze vraag niet minder betwist. Merlin Rep. v. main morte zegt het volgende:

La loi qui déclare une dette prescrite n'en ôte pas l'actif au créancier; elle ne fait qu'opposer une barrière aux poursuites qu'il voudrait faire contre le débiteur. Cela est si vrai que la prescription est généralement reconnue pour n'être qu'une

namen oock binnen twee Jaren na 't overlijden van den gheobligeerden, te reekenen van den dage dat de Crediteur sal kennisse ghehadt hebben van 't overlijden van sijne schuldenaer, ende daer nae niet. Maer nae de expiratie van den voorsz tijdt sulcke schulden sullen geacht worden, behoorlijk gequeten, ende voor de selve en sal men *geen actie* hebben.

exception, et que le juge ne peut la suppléer d'office, quand le débiteur à qui elle est acquise néglige de s'en prévaloir. Ainsi elle n'agit pas sur le créancier, mais sur le débiteur.

En evenzoo schreef vroeger reeds Pothier, *Traité des obligations* n°. 196 :

» Une obligation civile, lorsque le débiteur a acquis contre l'action qui en résulte quelque fin de non recevoir, puta, par l'autorité de la chose jugée ou du serment décisoire, ou par le laps du temps requis pour la prescription, peut aussi être regardée comme obligation purement naturelle, tant que la fin de non recevoir subsiste et qu'elle n'est pas couverte. »

En no. 677.: Les fins de non recevoir n'éteignent pas la créance, mais ils la rendent inefficace, en rendant le créancier non recevable à intenter l'action qui en naît. Pothier telt onder de wijzen van opheffing der verbindtenissen de verjaring niet mede. Deze verschillende wijzen behandelt hij in 7 hoofdstukken. » Nous en ajoutons un huitième dans lequel nous traiterons des fins de non recevoir ou prescriptions contre les créanciers. »

Henrion de Pansey, *Réprt. v. Prescr.*: » La pres-

cription éteint toutes sortes d'obligations parceque la loi l'a ainsi voulu et qu'elle l'a pu."

Dalloz zegt dat de Code nergens eene definitie van een natuurlijke verbindtenis gegeven heeft, daar zulk een bepaling gevaarlijk is, et pouvait enchaîner la conscience du juge. Mais on peut dire cependant, sans crainte de se tromper, que l'obligation naturelle est celle que proclame la conscience et à laquelle la loi positive refuse une action. Or y a-t-il une obligation qui parle plus haut dans le for intérieur que celle de ne pas puiser dans un laps de temps écoulé le droit de spolier autrui?"

Delvincourt VI bl. 155 (Bruxelles 1825) geeft eenige voorbeelden, waar het beroep op de verjaring in foro conscientiae is toegelaten. I. Wanneer de erfgenaam van den schuldenaar is aangesproken en hij heeft billijke redenen om te gelooven dat zijn erfflater heeft voldaan. II. Wanneer de schuldenaar door het toedoen van den schuldeischer geen voordeel door het niet betalen heeft. Eene vrouw is in gemeenschap getrouwd, de schuldeischer komt tijdens den wettelijken tijd niet op; de gemeenschap is ontbonden en zij doet

van deze afstand. Nu komt de schuldeischer en vraagt betaling; zij kan nu met goed geweten zich op de verjaring beroepen.

Het tegenovergestelde gevoelen is Henrion de Pansey, Repert. pag. 28a, en Troplong, De la prescription no. 29 ss., toegedaan. Je dirais cependant que je regarde ce système comme étant d'une fausseté palpable au moins sous le Code Napoleon. Want art. 1234 plaatst de verjaring op denzelfden rang als de betaling en kwijtschelding, door welke de geheele obligatie wordt opgeheven. Les obligations s'éteignent par le payement et par la prescription.

Ook Faure in zijne dissertatie *Observationes ad Tit. VII libri IV Codicis civilis* bl. 27 ziet in art. 1234 C. N. een bewijs, dat de Code het voetspoor van Pothier heeft verlaten en de verjaring tot de wijzen van schuldverdelging heeft gebracht. Het tweede argument put Troplong uit art. 2219, waar de verjaring genoemd wordt »un moyen de se libérer.»

Maar art. 1234 C. N. noemt ook la nullité ou la rescission; zal nu de minderjarige, die zich op verjaring heeft beroepen en de tenietdoening ver-

kregen heeft, niet moeten aangemerkt worden een schuldenaar uit een nat. obl. te zijn, wanneer hij de schuld heeft aangegaan, toen hij reeds in de jongelingsjaren was?

Art. 1234 handelt alleen van de civiele verbindtenissen, mais d'abord cet article ne fait rien à la question quant à l'obligation *naturelle* dont il ne s'occupe point.

Troplong zegt in no. 32 met emphase: Eh bien! le droit positif veut qu'un délai de trente ans *épure* le droit vicieux dans son origine; que la mauvaise foi du défendeur ce compense avec la négligence prolongée du demandeur; que l'obligation originaire ne puisse reparaitre d'elle même parmi les droits reconnus, et réclamer une place ou une garantie là où la loi civile parle et statue. A ses yeux tout est éteint et fini, et le droit naturel ne peut plus parler qu'un langage qui ne saurait être entendu. 1)

1) Zachariae. Handbuch des französischen Civilrecht § 775. Diese Einrede beruht auf der verspäteten Ausübung des Klagerechts. Sie *löst also die Verbindlichkeit bestehen* auf welcher das Klagerecht beruht, wenn auch nur in der Eigenschaft einer natürlichen Verbindlichkeit. Aubry Rau § 314 zeggen: Quant à la prescription, elle forme bien obstacle à ce que le créancier puisse efficacement poursuivre l'exécution de l'obligation, *mais elle ne l'éteint pas en elle-même*. La disposition de l'art. 1234

Hier schijnt hij eene werking der verjaring ipso iure aan te nemen; in no. 30 schijnt hij eene andere meening te hebben: il est si vrai, que la prescription éteint l'obligation naturelle dès l'instant qu'elle est *acquise et opposée*, qu'un tiers ne pourrait la cautionner; en no. 80: tant que le moyen de prescription n'est pas opposé, l'obligation civile continue à subsister, en in no. 31 zegt hij dat het de civile obligatie is die blijft bestaan. L'obligation civile se survit à elle-même, elle puisse dans la volonté du renonçant une durée nouvelle, une vigueur qui la rajeunit.

Hierop maakt Duranton, de la Prescription no. 107, de zeer juiste opmerking: Tout cela n'est que pure imagination: il n'y a pas possibilité de donner une *durée nouvelle* à ce qui n'existe plus, à ce qui est absolument anéanti; nous ne concevons, en pareil cas, que la résurrection, mais l'auteur n'a pas osé dire le mot.

Troplong neemt (no. 33) aan, dat hij die, *niet*

qui range la prescription parmi les modes de l'extinction des obligations, n'est pas exacte. La prescription n'agit *que sur le droit d'action*, et non sur la créance elle-même. C'est ce qui ressort bien nettement de l'art. 2262.

wetende dat de verjaring vervuld is, de schuld heeft voldaan, het betaalde als onverschuldigd mag terug vorderen: il le sera aussi (écouté n.l.) s'il parvient à établir (chose difficile cependant) qu'il n'a payé que par erreur de droit. 1) In no. 34 laat hij schuldvernieuwing bij de verjaarde schuld toe; alleen zal deze nietig zijn, als de schuldenaar niet wist dat de schuld verjaard was.

Duranton daarentegen (n°. 108) zegt, dat al bewijst de schuldenaar (b.v. de erfgenaam) een *error facti* — hij meende dat de schuld later was aangegaan — dan heeft de terugvordering van het onverschuldigde geen plaats, toujours par la raison que la prescription n'opérait pas ses effets de pleine droit, qu'elle avait besoin d'être opposée pour les produire et que, jusque là, la dette subsistait dans toute son intégrité, aussi bien civilement que naturellement.

1) Troplong l. c. Remarquons toutefois que c'est au débiteur à prouver son erreur par des preuves manifestes: car, presque toujours, on supposera qu'il a payé volontairement pour décharger sa conscience, et qu'il a entendu renoncer à la prescription acquise et laisser à l'obligation son énergie originaire. Pour réussir dans sa répétition, il devra donc faire ressortir avec évidence qu'il n'y a eu de sa part aucune renonciation, et que le paiement a été involontaire, c'est à dire commandé par une véritable erreur.

Misschien, meent Troplong, mag de rechter de verjaring niet ex officio toepassen — ook bij de betaling moet de schuldenaar aanhalen en haar bewijzen — maar daar de schuldenaar in iederen staat van het geding er zich op beroepen mag, kan hij dit ook na de betaling doen. Ook de verjaring moet bewezen worden — de schuldeischer kan den schuldenaar den eed aanbieden, dat geene schuldenkenning of afstand heeft plaats gehad; — heeft de schuldeischer dit niet gedaan, of heeft de schuldenaar den eed afgelegd, dan eerst blijkt de verjaring.

Marcadé, de la Prescription op art. 2219 IV, refereert het gezegde van Troplong § 33 niet zeer nauwkeurig; deze luiden n.l. in de 4e editie: Au reste, quelque parti que l'on prenne sur cette question, plus philosophique que pratique, il est certain que la dette prescrite qui a été payé involontairement donne lieu à répétition, en wij lezen bij Marcadé: Or. M. Troplong reconnaît (n°. 33) que si le débiteur, *après avoir opposé* la prescription, vient néanmoins payer, la répétition ne sera pas possible. De schuldenaar, die de exceptie voorgesteld heeft, zal niet licht in dwaling verkeeren, en betaalt zijn

erfgenaam, dan ligt de veronderstelling qu'il a payé volontairement (buiten dwaling) et pour décharger sa conscience niet zoo voor de hand. In betrekking tot de schuldvordering roept Marcadé: Après la prescription, la dette, dites vous, est radicalement anéantie, elle n'existe plus comme dette naturelle que comme dette civile, il n'y a plus rien; et cependant cette dette est susceptible de se nover! Que signifie un tel non-sens?

Troplong houdt, wegens het niet overblijven der nat. verbindt., de verjaarde vordering ook niet geschikt voor compensatie. Stel, na het verloop der 30 jaren is de schuldeischer schuldenaar van zijn schuldenaar geworden; deze eischt en nu beroept de eerste schuldeischer zich op compensatie, de eerste schuldenaar daarentegen op verjaring. Ook Duranton sluit hier de compensatie uit, omdat de verjaarde schuld niet meer exigible is, als de schuldenaar zich op de verjaring beroept. Wanneer exigible beteekent, wanneer geen tijdsbepaling of voorwaarde den eisch in den weg staat, dan is de redeneering van Duranton niet goed te keuren, daar volgens hem, zoolang de verjaring niet ingeroepen is, de schuld niet slechts als natuurlijke, maar ook

als civiele bestaan blijft, en dan de compensatie, zoodra de schulden tegelijk bestonden, plaats heeft gehad; de eene verbindtenis *kon* hare rechtsvoordring verliezen door het tegenwerpen der exceptie; zoolang deze tegenwerping geen plaats had, bleef zij exigible.

Het Pruisische Landrecht neemt aan, dat door de verjaring het recht zelve opgehouden is I. 9. § 501, 502, (das Recht verloren) § 564 (verloschenes Recht I.) 16. § 7. (Rechte erlöschen durch Verjährung) I. 16. § 377 zegt uitdrukkelijk dat eene verjaarde inschuld niet tot compensatie kan gebruikt worden. Men nam eene presuntie van voldoening aan, met tegenbewijs 1).

Dernburg 2) teekent hierop aan: Jedoch ist diese landrechtliche Bestimmung um deswillen ein todter

1) Pr. Landr. Tit. 9. § 568. Die vollendete Verjährung durch Nichtgebrauch wirkt die richtliche Vermuthung, dasz die ehemals entstandene Verbindlichkeit in der Zwischenzeit auf eine oder die andere Art gehoben worden. § 569. Diese Vermuthung kann nur durch den vollständigen Beweis, dasz der andere unredlicher Weise, und gegen besseres Wissen von seiner noch fortwährenden Verbindlichkeit, sich der Erfüllung derselben entziehen wolle, entkräftet werden.

2) Lehrbuch des preuszischen Privatrechts und der Privatrechtsnormen des Reichs I bl. 379.

Buchstabe geblieben, weil der Beweis, dasz man sich seiner Verpflichtung wider besseres Wissen entziehe, höchstens durch Eidesdelation geführt werden könnte; die preuszische Praxis aber, dem Erfordernisz der bona fides ohnehin abgeneigt, eine solche Eidesdelation aus dem Grunde ausschloz, weil ein Eid nur über Thatfragen, nicht aber über eine Rechtsfrage zugeschoben werden könne. En verder in de noot: Hiernach soll namentlich der Eid nicht dahin zugeschoben werden können, dasz die eingeklagte Schuld durch den Verklagten weder durch Zahlung, noch auf eine andere Art berichtigt und überhaupt keine Thatsache eingetreten sei, wodurch sich das Schuldverhältnisz verändert habe, auch der Verklagte hiervon vollständig ununterrichtet sei.

Mij komt het vreemd voor, dat de vraag of hij voldaan heeft door betaling eene questio iuris en niet facti zijn zal. Ook houdt in het Oostenrijksche recht, door de verjaring der rechtsvordering, het recht zelve op, das Recht, die Forderung, die Verbindlichkeit erlischt § § 1479, 1491. In § 1489 van het Gesetzbuch wordt gezegd, dat *die Klage verjährt*, allein es ist nicht zu bezweifeln

(und wird auch nicht bezweifelt) dasz hier unter Klage (Klagerecht) die klagbare Forderung selbst zu verstehen sei — immerhin aber deuten diese § § 1489, 1490 an, dass, was hier untergeht, zunächst die Klage ist, welche jedoch in ihrem Untergang auch das Recht nachzieht (Unger, System des östereichischen allgemeinen Privatrechts II. bl. 437.) Merkwürdig is, dat, wanneer de schuldenaar de verjaarde schuld in dwaling betaald heeft, hem de cond. indeb. geweigerd wordt § 1432. Unger bl. 439. Jene singulire Bestimmung erklärt sich wohl daraus, dass nach den Grundsetzen des Naturrechts die Verjährung als ein rein positives Institut angesehen wurde, dessen Wirkungen so viel als möglich restringirt werden müssten, um den Principien des Naturrechts nicht zu viel Abbruch zu thun.

Hier blijft dus eene nat. obl. in den ruimeren oneigenlijken zin als officium pictatis (l. 32. § 2. D. de cond. indeb. 12.6) das heisst zwar eine sittliche, s. g. unvollkommene Pflicht, nicht aber eine rechtliche, (s. g. vollkommenen.) Verbindlichkeit zur Bezahlung der verjährten Schuld; oder wie man sich früher ausdrückte eine zwar nicht bürgerliche,

wohl aber naturrechtliche Verbindlichkeit. 1) De bepaling van § 1483 dat niettegenstaande de verjaring der schuldvordering, het pand, zoolang de schuldeischer het in handen heeft, blijft bestaan, doet Unger verklaren »dass mann in dieser Beziehung allerdings auch für das östenreichische Recht sagen muss: remanet propter pignus obligatio naturalis

1) Savigny neemt aan, dat in dit geval de verjaring niet loopt, (V. bl. 303) weil in dem Besitze des Pfandes eine stets wiederholte Anerkennung der Schuld von Seiten des Schuldners liegt l. 7 § 5 C. de praeser. ann. (7. 39), Zoo ook Duranton in de Titre du nantissement § 553. Doch gemelde l. 7 § 5 heeft volgens Mr. van der Kastele (Themis X bl. 539) een geheel anderen zin, immers — vel quadraginta annis, t. w. wanneer de schuldeischer binnen het tijdperk voor de verjaring vastgesteld, eenige goederen van zijn schuldenaar, die bij hem waren gedeponeerd, zonder geweld als pand neemt tot zekerheid zijner inschuld, en alsdan ontstaat stuiting der verjaring; heeft hij de zaken met geweld in bezit genomen, dan verbeurt hij volgens het Decretum Divi Marci, over de eigen richting (C. 7. D. ad lig. Jul. de Vi (48.7) en C. 13. D. quod metus exusa (4.21)) zijne vordering voor het verlopen tijdperk, interruptio praeteriti temporis, en zulks omdat die in pandneming minstens gelijk staat met litis contestatio. [Wij moeten dan aannemen, dat de schuldeischer daar nemo sibi causam possessionis mutare potest, en ook van houder geen bezitter kan worden, den schuldenaar van de aante staande in bezitneming heeft kennis gegeven en deze er in berust heeft] Al kunnen wij ons niet op de C. 7. § 5 beroepen, schijnt mij Savigny's gevoelen toch aannemelijk, daar men van den schuldeischer, die het pand in handen houdt, niet zeggen kan dat hij een contemtor sui iuris is.

c. 59. pr. D. ad. Sct. Trebell. (36.1) — en wel alleen tot het beloop der pandwaarde.

Ons B. W. heeft tot denzelfden twijfel aanleiding gegeven. Ook hier staat de verjaring in art. 1417 naast de wijzen, door welke de verbindtenis in alle opzichten wordt opgeheven — maar ook hier bewijst deze optelling weinig of niets. Het artikel noemt ook de ontbindende voorwaarde, maar door deze gaat echter de verbindtenis niet te niet; door haar komt het slechts aan den dag, dat zij nooit heeft bestaan; dat zij de verbindt. te niet doet, kan men eigenlijk alleen zeggen wanneer bij de wederkeerige overeenkomsten de een in gebreke blijft en aan zijne verplichtingen niet voldoet, art. 1302 B. W. De nietigheid of te niet doening verdraagt zich ook zeer goed met het blijven bestaan van de nat. verb.; de meerderjarig geworden, die zich op zijne minderjarigheid beroepen heeft, zal toch, zoo hij zijn verplichting later bevestigt, gebonden zijn, art. 1929 B. W. 1858 (hoewel deze art. handelen van de bevestiging of borgstelling vóór dat de vernietiging is ingeroepen). Uit art. 2004 B. W. blijkt ten duidelijkste, dat alleen de

rechtsvordering verjaart, daar slechts deze en niet de verbindtenis genoemd wordt. Het is waar, het opschrift van de 3^e afd. 7^e tit. 4^e boek luidt: *Van de verjaring, beschouwd als een middel om van eene verplichting bevrijd te worden*, maar hier is verplichting in eene ruimere beteekenis opgenomen, daar hier ook van de bevrijding van de actio in rem gehandeld wordt; zoo bevat ook in art. 1983: *van eene verbindtenis bevrijd te worden* de bevrijding van de gehoudenheid de ter kwader trouw bezeten zaak terug te geven; evenzoo als bij de zakelijke rechtsvordering de eigendom bestaan blijft, zal ook de verbindtenis bestaan blijven, maar zonder rechtsvordering. Wij zeggen Opzoemer na (op art. 1983). Dat artikel, en dus de verjaring om van eene verbindtenis bevrijd te worden, de praescriptio, brengt geen eigendom over, maar laat dien bij den vorigen eigenaar, vernietigt derhalve geen recht, maar slechts de uitoefening van een recht door middel van eene actio. En daar nu datzelfde artikel niet het geringste onderscheid maakt tusschen zakelijke en persoonlijke rechtsvorderingen, vloeit er met noodzakelijkheid uit voort, dat ook bij de laatsten alleen de uitoefening van

het recht door middel eener actio, maar geenszins het recht zelf kan vernietigd zijn, dat integendeel de obligatie blijft voortduren. 1)

Prof. R. van Boneval Faure verdedigt in zijn Specimen en in het N. Burgerlijk Procesrecht I bl. 212 de sterkere werking, en zoo ook prof. Diephuis. Hij zegt: »bij ons is de beslissing van minder belang dan in het R. R.» en laat er bl. 214 op volgen: »het verschil van meening is bij ons voor de practijk niet groot. De zwakkere werking laat eene nat. verb. bestaan; er is dus geen te-

1) Art. 3056 van het ontwerp van het B. W. van 1820. Geen regt van inschuld, eenmaal zuiver en buiten magt van wederopzeggen verkregen, gaat te niet anders dan 1^e door betaling, 2^e door aanbod van betaling en consignatie, 3^e door schuldvereffening of compensatie, 4^e door schuldvermenging of confusie, 5^e door kwijtschelding van schuld, 6^e door transactie, 7^e door schuldvernieuwing of novatie, 8^e door het vergaan of verlies van de verschuldigde zaak; alles . . . en behoudens hetgeen opzigtelijk reliefs, rescissie ten behoeve van den schuldeischer en verjaring in het vierde boek is vastgesteld.

Het opschrift van den 21^{en} titel van het 4^e boek luidt: »Van het teniet gaan van alle *regtsmiddelen* door verjaring» en art. 3597 »Alle actiën zonder onderscheid gaan te niet, door het inroepen van verjaring.» Dit bewijst niets vóór ons Wetboek, maar de verandering in het Wetboek van 1830 bewijst ook niet er tegen; de overtuiging toch dat niets voortreffelijker was dan de Code, bewerkte dat men zooveel mogelijk diens redactie behield.

rugvordering van hetgeen betaald is na de verjaring; volgens de sterkere is die *terugvordering* toe te staan." 1)

Dit is echter niet het eenige practische verschil. Heeft de schuldenaar, die weet dat de verjaring verkregen is, een borg gesteld, dan kan men hierin een afstand van verjaring zien, maar heeft hij dit gedaan, niet wetende dat de verjaring verkregen is, of heeft iemand zich, zonder door den schuldenaar daartoe aangezocht te zijn, borg gesteld, dan is hij, zoo er eene nat. verb. bestaat, gehouden. art. 1858 B. W.; er moet eene wettige hoofdverbindtenis bestaan; de natuurlijke verb. is in de wet erkend (art. 1395 B. W.) — dus een wettige.

Bij schuldvernieuwing is ook het bestaan der verbindtenis, die vernieuwd zal worden, een ver-

1) De nat. verb. was in het R. R. van veel meer gewicht dan in het onze; er waren vele slaven, en de vrijlating had dikwijls plaats; de verbindtenissen, die zij vóór de vrijlating hebben aangegaan, waren natuurlijke (uit misdrijf waren zij civiel geobligceerd). Dan bracht in den regel het pactum (belofte niet in vraag en antwoord gesteld) geen actie voort, maar een natura debere. De eerste aanleiding tot nat. verb. kan bij ons niet plaats hebben, en het terrein der tweede is zeer ingekrompen, daar in het tegenwoordige recht geldt: omnia pacta sunt obligatoria, uitgezonderd bij huw.voorw., schenking, belofte, dading.

eischte, en ook hier zal deze, al wist de schuldenaar niet dat de verjaring verkregen was, geldig zijn, wanneer eene nat. verb. is blijven bestaan; hetzelfde geldt bij de schuldvernieuwing zonder medewerking van den eersten schuldenaar, art. 1452 B. W.

Daar de hypotheek door het te niet gaan der hoofdverbindtenis eindigt (art. 1253 B. W.), zal zij door de verjaarde schuld vervallen, daar er geen grond is hier tegen art. 1417 B. W. het te niet gaan in eene andere beteekenis op te nemen; t. w. al handelt art. 1417 B. W. alleen over het te niet gaan van het civiele bestanddeel der obligatie, dan moeten wij de bevrijding der hypotheek aannemen, zoodra dit element door verjaring is opgeheven. Boneval Faure t. a. p., anders Mr. A. A. de Pinto in eene aantekening, die wij vinden bij de rechterlijke beslissing over deze vraag in no. 2146 van het W. v. h. R. Hij zegt daar, dat de voorzichtigheid eischt, dat de schuldeischer zorgen moet, een bewijs van schulderkenning in handen te hebben; al heeft hij 30 jaren rente ontvangen en hierover quitantie gegeven, kan de schuldenaar zich op verjaring beroepen; de schuld-

eischer heeft geen bewijs, dat de betaling (dus schulderkenning) heeft plaats gehad. Wanneer de schuldenaar niet tot eene notarieele quitantie wil medewerken en geen tegenkwijting (in welke hij verklaart interessen betaald te hebben) of eene acte van erkenning (art. 1928 B. W.) wil geven, moet de schuldeischer tot art. 2016 B. W. zijn toevlucht nemen en door eene acte van aanmaning de verjaring stuiten. Hetzelfde geldt bij de erfpacht en grondrente.

Van de Kastele (Themis X bl. 543) wil den schuldeischer bij de volbrachte verjaring de uitwinning van de hypotheek weigeren, maar niet toestaan dat de schuldenaar de doorhaling van de hypotheek kan vorderen, dewijl de verjaring slechts eene exceptie en geen actie verschaft. Maar de schuldenaar kan, daar de civiele verbindtenis vervallen en hierdoor de hypotheek te niet gegaan is, volgens art. 1241 B. W. de doorhaling vragen; de schuldeischer moet dan zijn vordering aanvoeren en de schuldenaar kan dan de exceptie van verjaring voorstellen.

Tegen de analogie van de zakel. rechtsverordering wordt door Prof. v. Boneval Faure in het mid-

den gebracht : »dat de verjaring bij zakelijk recht anders werkt, volgt uit de uitdrukkelijke bepaling, maar laat zich zeer goed verklaren, omdat het zakelijk recht niet in de rechtsvordering opgaat.

Het beweren, dat de obligatie in de actie opgaat, klinkt vreemd, daar de wet natuurl. verbindtenissen aanneemt, bij welke stellig van actie geen sprake is. Prof. Opzoomer VI bl. 233 wijst op de verbindtenissen met tijdsbepaling; vóór dat deze afgelopen is, is er geen actie, is er echter voor dien dag betaald, dan is er een schuld voldaan, de terugvordering van het onverschuldigde heeft geen plaats (art. 1305 B. W.) Onbegrijpelijk is het hoe Prof. Diephuis (bl. 246 n°. 4) kan zeggen: onze wet erkent geene verbindtenis zonder actie.

Hetgeen Prof. Diephuis (bl. 245 n°. 2) zegt: »en de wetgever die, zoo hij zich stipt aan art. 1417 en 1983 had willen houden, ook daar (art. 2004) van verjaring der verbindtenis (of verplichting) had moeten spreken, maar in plaats daarvan spreekt van die der rechtsvordering, noemt eenvoudig, in plaats der oorzaak, het gevolg, waarin de werking dier oorzaak zich het duidelijkst en

zichtbaarst openbaart," is alleen aannemelijk, wanneer het vaststond dat de verbindtenis verjaart. De wetgever had, volgens hem, moeten zeggen: Alle zakelijke rechtsvorderingen en verbindtenissen verjaren, — maar hij heeft *rechtsvorderingen* gezegd, en bij de zakel. rechtsvord. tegen den bezitter ter kwader trouw blijft het recht bestaan, dus kunnen wij, wat de persoonlijke rechtsvordering betreft, niet de verbindtenis — het recht — substituëren.

Onder noot 3 schijnt Prof. Diephuis te zeggen, dewijl bij de erkenning van het recht door den schuldenaar, door de uitoefening van het recht door den schuldeischer (ontvangen van gedeeltelijke betaling of rente) de actie niet verjaart, blijkt het, dat bij de verjaring der actie de verbindt. verjaart; »wegens niet uitoefening van het recht vervalt het recht" — maar die gevolgtrekking is niet gerechtvaardigd.

Neemt men aan, dat de verjaring de sterkere werking heeft, dan schijnt het gevoelen van prof. Diephuis, dat de verbindtenis (onder voorwaarde dat de schuldenaar zich er op beroept) vervalt en daarom de actie ook te niet gaat, de voorkeur te

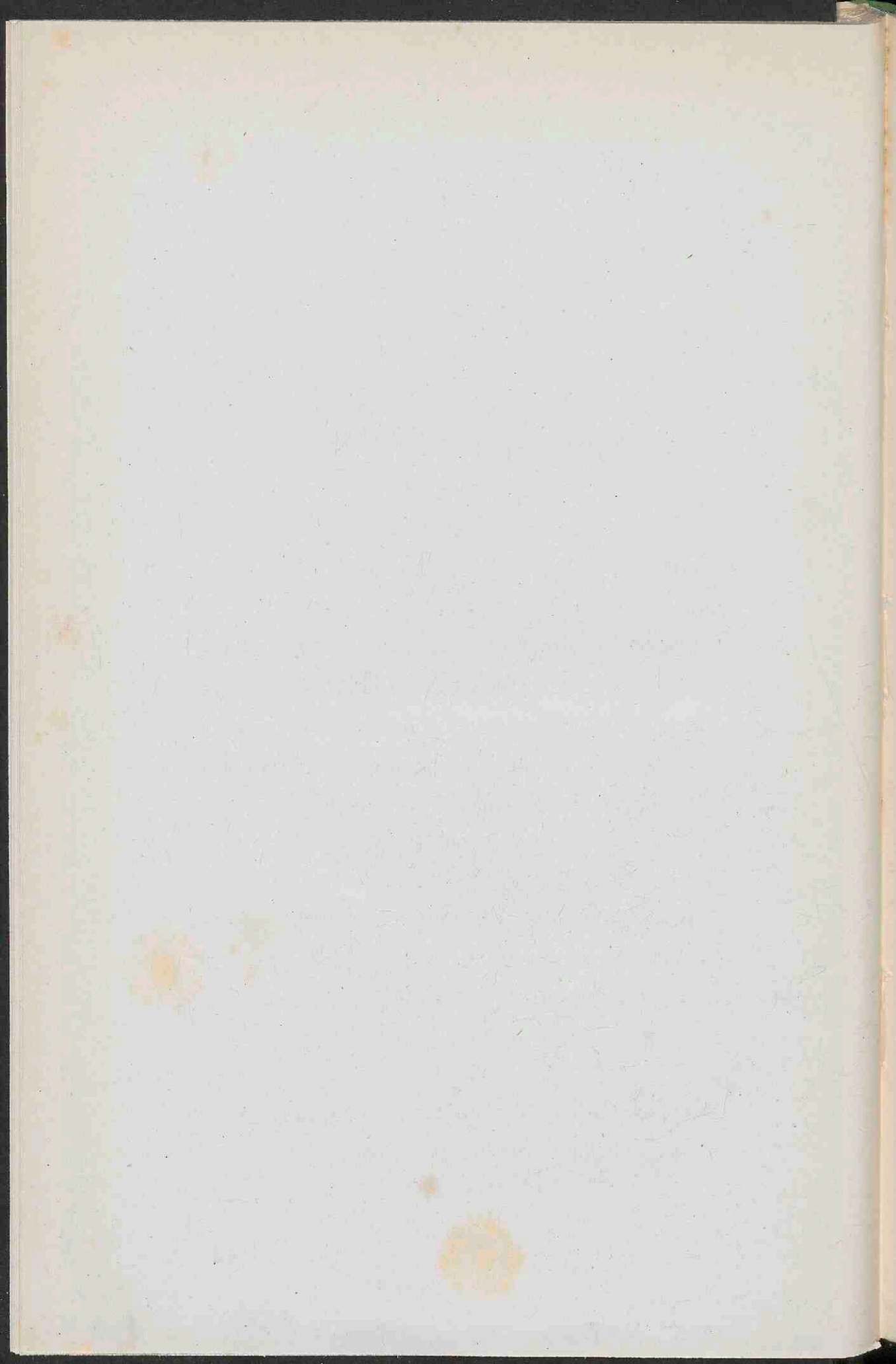
verdieneu boven dat van prof. Faure, dat de verjaring der actie het vervallen van de verbindt. tengevolge heeft.

De afstand van verjaring kan door de schuldeischers betwist worden — als in fraudem creditorum gedaan; hieruit zou men kunnen opmaken, dat de wetgever geene bestaande natuurl. verbindtenis, wier betaling met die van andere gelijk staat, aanneemt. Hiertegen is te herinneren, dat men hier niets tegen het bestaan der nat. verb. kan opmaken, want ook de afstand der verjaring door den bezitter ter kwader trouw wordt volgens art. 1989 B. W. te niet gedaan, zoodat den werkelijken eigenaar, niettegenstaande den afstand, de verjaring kan worden tegengeworpen. M. i. is de gezamenlijke behandeling der acquisitieve en extinctieve verjaring de oorzaak dezer bepaling; afstand van verkregen eigendom, door hem die weet aan zijne schuldeischers niet te kunnen voldoen, is zeker in fraudem creditorum; nu zeide men, in ieder geval is de wettelijke verplichting om de schuldeischers, die eene actie hebben te voldoen, preferent boven die door het geweten geboden zijn om het ter kwader trouw bezetene terug

te geven of de verjaarde schuld te voldoen. Men kan dus uit art. 1989 B. W. voor onze vraag geen gevolgtrekking maken; men kan ook niet zeggen, daar voor de afstand geen notarieele acte noodig is, (die bij schenkingsbelofte vereischt is, art. 1719 B. W.) blijkt dat de verbindtenis nog bestaat; die redeneering zou opgaan, wanneer art. 1989 B. W. niet bij volbrachte usucapio geldt.

Wat ons recht betreft, schijnt het mij toe dat wij als de stellige meening van den wetgever het voortbestaan der natuurlijke verbindtenis moeten aannemen, daar het sterkste argument voor de sterke werking in het romeinsche recht, dat n.l. het doel der actieverjaring bijkans verijdeld wordt, wanneer de verjaarde inschuld tegen eene, die later is ontstaan, kan in compensatie gebracht worden (Arndts Lehrbuch der Pandecten § 277) bij ons niet opgaat. Bedenken wij, hoe huiverig men is zich op de verjaring te beroepen, dan zal de wetgever meer met het rechtsbewustzijn der natie in overeenstemming gehandeld hebben, door de nat. verbindtenis te laten bestaan.

STELLINGEN.

STELLINGEN.

I.

De lezing der Florentina van l. 7. § 2. D. de dist. pign. (20.5.) quaeritur si pactum sit a creditore ne liceat debitori hypothecam vendere, vel pignus nullam esse venditionem, ut pactioni stetur, eischt geen emendatie.

II.

De koper, die eene hoeveelheid bij de maat uit eene bepaalde hoeveelheid wijn heeft gekocht, treft de verslechtering niet.

III.

De verjaring der actio hypothecaria bewerkt geene opheffing van het pandrecht.

IV.

Het ware wenschelijk, dat, wanneer echtscheiding uit hoofde van art. 264 B. W. gevraagd wordt, de mededader zich mocht kunnen verschoonen om als getuige op te treden of als zoodanig mocht kunnen gewraakt worden.

V.

De vervreemding van eenig goed in de rechte lijn tegen een prijs en voorbehoud van vruchtgebruik is, wat de berekening der legitime portie betreft, als schenking aan te merken, niet wat den inbreng betreft.

VI.

In art. 654 B. W. beteekenen de woorden *aan wiens land*, aan wiens oever, zoodat de natrekking niet ten voordeele van den eigenaar van naast den oever gelegen land plaats heeft.

VII.

Hetgeen tegen de bepaling van art. 17 B. W. in de acte van den burgerlijken stand is opgeno-

men moet geenszins als niet geschreven worden beschouwd.

VIII.

De Indische Weeskamer is onbevoegd om op te treden als toeziende voogdesse van Nederlandsche kinderen, die evenals hun voogd in Nederland gevestigd zijn.

IX.

Art. 371 B. W. is af te keuren.

X.

Wanneer in geval van art. 577 en 578 K. de bodemerij-premie voldaan is, mag deze terug gevorderd worden.

XI.

De wisselhouder, die tot het door den gefailleerden acceptant aangeboden accoord is toegetreden, verliest zijn regres-actie niet.

XII.

Hij, die een wisselbrief heeft, die aan order luidt

en zonder bijvoeging der orderclausule geëndosseerd is heeft de bevoegdheid om hem verder te endosseeren.

XIII.

De commissionair, die zonder machtiging van de rechtbank de voor den commissiegever ingekochte goederen verkoopt, verliest niet zijn aanspraak wegens inkoop-provisie en voorschotten.

XIV.

Wanneer de hoogere rechter het getuigenverhoor aan den lageren heeft gedelegeerd (art. 200 b en c R. V.) behoort toch de beslissing over de wraking aan den hoogereren rechter.

XV.

Wanneer partijen bij de keuze der scheidsmannen slechts over twee tot overeenstemming zijn gekomen, kunnen zij de benoeming van den derden van de rechtbank vragen.

XVI.

Vonnissen in Curaçao gewezen, kunnen in Nederlandsch-Indië ten uitvoer gelegd worden.

XVII.

Art. 453 C. P. handelt alleen van het opzettelijk dooden van dieren.

XVIII.

Verbod tot uitoefening van eenig bepaald beroep of bedrijf is eene geschikte straf.

XIX.

Bij vervoer van vee, dat aan eene besmettelijke ziekte lijdende is, is het voor de strafbaarheid voldoende, dat er op het tijdstip van het vervoer *eenige uiterlijke verschijnselen* van die ziekte konden worden waargenomen, en niet noodig dat het bewijs worde geleverd van de subjectieve wetenschap des vervoerders, dat die verschijnselen het bestaan der bedoelde ziekte aanduiden.

XX.

Terecht is bigamie in 't nieuwe ontwerp van Strafwetboek niet onder de misdrijven tegen de zeden geplaatst.

XXI.

Een tractaat van uitlevering is van zelve toepasselijk op misdadigers, die vóór dat het is aangegaan zich in den Staat, van welke de uitlevering gevraagd wordt, bevonden en nog geen burgers van dien Staat geworden waren.

XXII.

Bij de toepassing van art. 216 S. V. moet de rechter den rechthebbende op het overtuigingsstuk bij naam aanwijzen.

XXIII.

De meening, dat de mate van bescherming, die een ieder van den Staat geniet, ten grondslag ligt aan het beginsel van belasting naar den welstand, is verwerpelijk.

XXIV.

De indeeling van belasting moet beheerscht worden door het beginsel, om haar zoo min mogelijk schadelijk te doen zijn aan het welzijn des volks, op zedelijk en stoffelijk gebied.

XXV.

De regeling der erfopvolging volgens onze grondwet is te verkiezen boven het Engelsche stelsel en boven de Salische wet.

XXVI.

Ten onrechte meende de minister van Binnenl. Zaken in zijne beschikking van 16 Oct. 1879, dat de vernietiging eener kiezerslijst eene beslissing omtrent burgerschapsrechten inhoudt.

